

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА**

ЩЕРБАКОВА НАТАЛІЯ ВОЛОДИМИРІВНА

УДК 346.2:347.191.6:347.72.04

**ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕОРГАНІЗАЦІЇ
ГОСПОДАРСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ**

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

РЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Вінниця – 2024

Дисертація є кваліфікаційною науковою працею на правах рукопису.

Робота виконана на кафедрі цивільного права та процесу Донецького національного університету імені Василя Стуса Міністерства освіти і науки України (м. Вінниця).

Науковий консультант – доктор юридичних наук, професор
КОВАЛЬ Ірина Федорівна,
Донецький національний університет
імені Василя Стуса МОН України,
декан юридичного факультету (м. Вінниця).

Офіційні опоненти:

Устименко Володимир Анатолійович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, член-кореспондент Національної академії правових наук України, Заслужений юрист України, директор Державної установи «Інститут економіко-правових досліджень імені В.К. Мамутова Національної академії наук України»;

Подцерковний Олег Петрович, доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, завідувач кафедри господарського права і процесу Національного університету «Одеська юридична академія» МОН України;

Резнікова Вікторія Вікторівна, доктор юридичних наук, професор, завідувачка кафедри економічного права та економічного судочинства Інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка МОН України

Захист відбудеться **«21» червня 2024 року о 12** годині на засіданні спеціалізованої вченої ради в Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: м. Вінниця, вулиця Грушевського 2, каб. 125.

Із дисертацією можна ознайомитись на офіційному сайті (<https://science.donnu.edu.ua/uk/vcheni-radi/d11-051-12/zahyst-shherbakovoyi/>) та у бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: м. Вінниця, вулиця Грушевського 2, каб. 103.

**Учений секретар
спеціалізованої вченої ради**

Юлія ПАВЛЮЧЕНКО

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Глобалізація, макроекономічні процеси, швидко змінюване конкурентне середовище змушують суб'єктів господарювання, серед яких значна частина господарські організації, постійно зміцнювати свої ринкові позиції шляхом запровадження трансформаційних змін та стратегічних дій економічного характеру, які часто пов'язані з змінами правового статусу господарських організацій в процесі реорганізації. Питання проведення реорганізації для багатьох вітчизняних господарських організацій стає стратегічним та вкрай необхідним. При цьому ефективність здійснення процедури реорганізації в значній мірі залежить від належного правового регулювання відносин, які виникають в цій сфері, оскільки неадекватне відображення в праві економічних інтересів господарських організацій, які опосередковуються відповідними реорганізаційними процедурами, в подальшому можуть призвести до негативних наслідків фінансового характеру, зниження конкурентної та інвестиційної привабливості тощо. Зрештою, розвиток таких процесів безпосередньо впливає на стан господарського правопорядку в країні.

На законодавчому рівні процедура реорганізації господарських організацій та окремих її форм частково врегульована для деяких видів господарських організацій, переважно таких господарських товариств, як акціонерні товариства (далі – АТ), товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (далі – ТОВ, ТДВ), тоді як для решти господарських організацій – законодавче регулювання відповідних відносин має непослідовний та фрагментарний характер, характеризується наявністю застарілих, декларативних положень, які не забезпечені механізмом реалізації, а також суперечностей і прогалин. Потребують подальшого опрацювання питання охоронного механізму правового забезпечення реорганізації господарських організацій, зокрема проблеми захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави (антимонопольних органів, податкових органів, тощо). Крім того, Положення Угоди про асоціацію між Україною та ЄС в частині положень про компанії та корпоративне управління зумовлює приведення законодавчого регулювання діяльності корпорацій, зокрема процесів реорганізації господарських організацій, на національному рівні до європейських вимог та стандартів шляхом поступового зближення з правилами і рекомендаціями ЄС. Зазначені проблеми актуалізують питання удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

На доктринальному рівні окремі питання правового регулювання реорганізації юридичних осіб та її форм досліджували у різні часи представники переважно науки господарського та цивільного права, зокрема: О. А. Беляневич, В. В. Васильєва, О. М. Вінник, О. В. Гарагонич, С. В. Дяченко, А. П. Єфименко, Д. В. Жеков, Ю. М. Жорнокуй, В. В. Забровський, О. М. Зубатенко, О. Р. Кібенко, Є. П. Коломієць-Людвіг, В. М. Кравчук, І. М. Кучеренко, В. В. Луць, В. В. Рябота, В. М. Саветчук, Л. В. Сіщук, А. В. Смітюх, І. В. Спасибо-Фатєєва, О. М. Стратюк, Н. І. Шевченко, Ю. М. Юркевич та ін. Їхні дослідження були присвячені аналізу широкого кола питань правового регулювання припинення юридичних осіб шляхом реорганізації, що сформувало в юридичній науці загальне уявлення про поняття, ознаки, окремі

форми та етапи процедури реорганізації юридичних осіб та їх окремих організаційно-правових форм. Водночас наукові напрацювання зазначених фахівців торкаються лише частини питань, які вимагають вирішення в контексті правового забезпечення реорганізації господарських організацій в сучасних умовах. Наразі відсутнє комплексне дослідження, цілком присвячене всім аспектам процедури реорганізації господарських організацій. Зокрема, потребують ґрунтовної розробки теоретико-правові засади правового забезпечення реорганізації господарських організацій, дослідження реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій, місця відповідних правових норм в системі національного права, види та форми реорганізації господарських організацій з урахуванням досвіду зарубіжних країн та євроінтеграційних процесів; послідовність проведення процедури реорганізації та її етапів; охоронний механізм правового забезпечення реорганізації господарських організацій. Концептуальна розробка саме господарсько-правового напрямку дослідження зазначеної проблематики об'єктивно зумовлена економіко-правовою сутністю відносин реорганізації господарських організацій та відповідно господарсько-правовим характером відносин, які складаються у цій сфері.

Вищевикладене вказує на актуальність обраної теми та доцільність дослідження правового забезпечення реорганізації господарських організацій, що і обумовило вибір теми дисертаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана згідно з планом науково-дослідної діяльності юридичного факультету Донецького національного університету імені Василя Стуса МОН України в рамках тем: «Розвиток правової системи України: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0112U002868), «Правове забезпечення соціально-економічного розвитку: стан та перспективи» (державний реєстраційний номер 0118U003140), теми кафедри цивільного права і процесу: «Охорона і захист майнових та особистих немайнових прав в сучасних умовах державотворення» (державний реєстраційний номер 0122U002491), в межах яких авторкою проведено дослідження та запропоновано шляхи удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій.

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є розроблення нових теоретико-правових положень щодо правового забезпечення реорганізації господарських організацій та формування концептуальних засад удосконалення господарського законодавства у цій сфері.

Для досягнення зазначеної мети поставлено та вирішено такі *завдання*:

з'ясувати та виокремити економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій;

обґрунтувати значення реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій;

визначити місце правових норм про реорганізацію господарських організацій в системі національного права;

визначити етапи становлення та розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій в історико-правовому аспекті;

обґрунтувати напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій;

провести класифікацію видів реорганізації господарських організацій;

визначити загальні та відмінні ознаки злиття та приєднання як форм укрупнення господарських організацій;

виявити загальні та відмінні ознаки поділу та виділу як форм розукрупнення господарських організацій;

виокремити особливості перетворення як форми реорганізації господарських організацій;

визначити види складних реорганізаційних форм;

виокремити етапи та угрупувати стадії процедури реорганізації господарських організацій;

визначити місце процедури *due diligence* («дью ділідженс») та комплаєнс в процесі здійснення реорганізації господарських організацій;

конкретизувати порядок проведення конвертації акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій;

визначити місце реорганізаційних договорів в системі господарсько-правових договорів;

конкретизувати способи та форми захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій;

уточнити особливості захисту прав та законних інтересів кредиторів з урахуванням аналізу законодавства ЄС та національного законодавства країн-членів ЄС;

розмежувати поняття «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною»;

уточнити підстави визнання процедури реорганізації недійсною;

конкретизувати правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які складаються під час створення та припинення господарських організацій.

Предметом дослідження є правове забезпечення реорганізації господарських організацій.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, які використовуються у юридичній науці. Діалектичний метод взято за основу всього дослідження, що надало змогу розкрити реорганізацію як складне економіко-правове явище з обґрунтуванням його багатоаспектного значення (як правового засобу, правовідношення, правового інституту, юридичного складу, способу створення, способу припинення), зв'язок з іншими правовими явищами (підрозділ 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 3.1). Формально-логічний метод використано для дослідження поняття реорганізації господарських організацій, його форм, опрацювання понятійного апарату, аналізу нормативно-правових актів, якими регулюється процедура проведення реорганізації господарських організацій та окремих її етапів (підрозділи 1.2, 2.2 (пункти 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4), 3.1, 3.2, 3.3, 3.4). Аналіз проведення

процедур реорганізації, зокрема шляхом застосування форм укрупнення господарських організацій та його відповідне законодавче регулювання здійснювалось за допомогою методів спостереження й порівняння за різними показниками (підрозділи 1.1, 1.2, 2.2 (пункти 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4), 3.1, 3.2). Дослідження класифікації видів та форм реорганізації господарських організацій, виокремлення та угруповання етапів процедури реорганізації господарських організацій на різних стадіях реорганізаційних правовідносин здійснено з використанням системно-структурного методу, методу аналізу і синтезу (підрозділи 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4). Порівняльно-правовий метод застосовано для виявлення та аналізу підходів правового забезпечення реорганізації господарських організацій та її форм у законодавстві ЄС, національному законодавстві країн-членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції, Польщі, Латвії, Литви, Естонії, Чехії), Великої Британії, Швейцарії, США, Казахстану, Молдови (підрозділи 1.4, 2.2. (пункти 2.2.1, 2.2.2, 2.2.3, 2.2.4), 3.4, 4.1 (пункти 4.1.1, 4.1.2)). Формально-юридичний метод, методи індукції і дедукції використано для опрацювання питань захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час проведення процедури реорганізації (підрозділ 4.1 (пункти 4.1.1, 4.1.2)). За допомогою історико-правового методу дослідження проведено становлення та розвиток правового регулювання реорганізації господарських організацій (підрозділ 1.4 (пункт 1.4.1)). Напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій, а також підготовлені пропозиції з питань проведення процедури реорганізації господарських організацій та її форм здійснено завдяки логіко-юридичного методу (підрозділи 1.4 (пункт 1.4.2), 2.1, 2.2, 3.1, 3.2, 3.3, 3.4, 4.1, 4.2).

Теоретичну основу дослідження, крім робіт вищезазначених авторів, становлять наукові праці вітчизняних та зарубіжних юристів та економістів, які досліджували питання предмету і методу господарського права, господарських правовідносин, засобів господарсько-правового регулювання, господарсько-правового механізму, правового статусу господарських організацій під час проведення процедури реорганізації в різних формах, зокрема таких як: М. Д. Балджи, Дітер Бейнерт, А. Г. Бобкова, Уоррен Баффет, О. П. Віхров, Вільям Дж. Веселі, Патрік А. Гоган, Н. В. Доброва, Л. М. Дорошенко, М. Дженсен, А. О. Єпіфінов, З. Б. Живко, В. В. Зелдіс, Д. В. Задихайло, Г. Л. Знаменський, В. А. Карпов, І. Ф. Коваль, В. О. Коверзнев, Г. О. Козаченко, О. В. Кологойда, О. В. Коломійцева, С. В. Корягіна, І. О. Кузнєцова, Л. О. Лігоненко, І. В. Лукач, В. К. Мамутов, В. С. Мілаш, Л. В. Нечипорук, Г. В. Пронська, О. П. Подцерковний, Я. Я. Пушак, В. В. Резнікова, Р. Ролл, О. О. Терещенко, В. Ю. Уркевич, В. А. Устименко, Бренда Ханніган, В. С. Щербина, І. Г. Яненкова, О. Г. Янковий та багато інших.

Емпіричну основу склали нормативно-правові акти України та інших країн, правові акти Європейського Союзу, практика застосування законодавчих актів, статистичні дані, матеріали судової практики, органів Антимонопольного комітету України (далі – АМКУ) та Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку (НКЦПФР).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертаційна робота є першим в науці господарського права системним комплексним

дослідженням теорії і практики правового забезпечення реорганізації господарських організацій, на основі чого обґрунтовано нові концептуальні положення і пропозиції з його удосконалення.

Наукова новизна одержаних результатів конкретизується у таких теоретичних положеннях та висновках.

Уперше:

- обґрунтовано, що реорганізація є правовим засобом формування та зміни правового статусу господарських організацій, який встановлюється державою та спрямований на забезпечення розв'язання економічних та правових завдань діяльності господарської організації з метою її збереження, зміцнення позиції на ринку, поглиблення та розширення спеціалізації виробництва, зниження виробничих витрат;

- визначено реорганізаційні правовідносини як врегульовані нормами права суспільні відносини, які за галузевою приналежністю відносяться до господарських, є різновидом організаційно-господарських відносин; виникають в сфері господарювання щодо організації (в тому числі й управління) та безперервного здійснення господарської діяльності; характеризуються особливим суб'єктним складом – господарські організації; поєднанням організаційного та майнового елементів; відображенням приватних та публічних інтересів (їх збалансування), значним ступенем регулювання як з боку держави, так і з боку суб'єктів цих відносин;

- аргументовано, що норми, які регулюють відносини реорганізації господарських організацій, становлять правовий інститут господарського права, який належить до підгалузі «Суб'єкти господарювання», представлений у вигляді складної структури (загальних норм ЦК України; спеціальних норм ГК України та окремих законів) та має бути консолідовано закріплений в спеціальному законі про реорганізацію господарських організацій, як можливості цілісного регулювання реорганізаційних правовідносин;

- доводиться встановлення та запровадження в законодавстві складних реорганізаційних форм шляхом виокремлення трьох різновидів: (1) подвійна (складна) реорганізація; (2) змішана реорганізація; (3) комбінаторна реорганізація;

- обґрунтовано значення процедури *due diligence* («дью ділідженс») як ефективного економіко-правового інструменту, котрий має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій, та включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу та належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації;

- визначено поняття реорганізаційний договір як договір, який спрямований на забезпечення проведення процедури реорганізації у формі злиття/приєднання шляхом узгоджених дій суб'єктів (господарських організацій) щодо передачі майна, майнових прав та обов'язків від правопередників до правонаступника чи на забезпечення проведення поділу/виділу/перетворення шляхом узгоджених дій

учасників (акціонерів, членів) щодо передачі частини майна, майнових прав та обов'язків від правопопередника до правонаступника/ правонаступників на підставі універсального правонаступництва; доведено, що реорганізаційні договори формують самостійну групу господарських договорів організаційно-господарського характеру, до яких в залежності від форм реорганізації відносяться такі види договорів: договір про злиття/приєднання, договір про поділ/виділ, договір про перетворення;

- обґрунтовано доцільність закріплення в законодавстві положень щодо визнання процедури реорганізації недійсною, а саме: (1) вичерпного переліку правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною; (2) базового принципу застосування правових наслідків визнання реорганізації недійсною – зцілення (збереження) господарської організації, що реорганізуються, у разі наявності неістотних недоліків або таких, що можуть бути виправленими у відповідно надані судом строки; (3) додаткового принципу: міра відповідальності (впливу) за порушення під час реорганізації має бути пропорційною та адекватною правам та цінностям, які підлягають захисту; (4) положення, що визнання реорганізації недійсною не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, які виникли у господарській організації після закінчення процесу реорганізації, та запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями.

Удосконалено положення щодо:

- процедури реорганізації господарських організацій на різних стадіях існування реорганізаційних правовідносин шляхом виокремлення *етапів реорганізації*, які мають юридичне значення та складаються із послідовної сукупності юридичних фактів: (1) виникнення реорганізаційних правовідносин (легалізаційна стадія); (2) реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації); (3) припинення реорганізаційних правовідносин (завершальна стадія);

- понятійного апарату законодавства про договори у сфері реорганізації з обґрунтуванням доцільності його уніфікації і адекватного змістовного відображення, а саме: в Законі України «Про АТ» правові конструкції «проект умов злиття, приєднання», «проект умов поділу, виділу» та «проект умов перетворення» замінити на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» та «договір про перетворення», відповідно; в Законі України «Про ТОВ та ТДВ» «договір про припинення товариства» – на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ», «договір про перетворення»;

- підстав класифікації видів реорганізації господарських організацій шляхом виокремлення критеріїв: (1) кількість одночасно використаних форм реорганізації – подвійна (складна) та одинична реорганізація; (2) кількість одночасно використаних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї форми реорганізації – змішана та однорідна реорганізація; (3) одночасне застосування різних форм реорганізації та різних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї процедури реорганізації – комбінаторна та проста реорганізація;

- етапів процедури реорганізації АТ шляхом запровадження: (1) для всіх форм реорганізації у разі наявності податкового боргу при реорганізації АТ – обов'язку

узгодження плану реорганізації з податковими органами; (2) для злиття та приєднання при наявності перевищення зазначених Законом України «Про захист економічної конкуренції» порогових меж (показників концентрації) – попереднє одержання дозволу АМКУ чи адміністративної колегії АМКУ з доповненням відповідних статей Закону України «Про АТ» (ст. ст. ст. 118, 120, 126, 128, 134);

- захисту прав акціонерів у процесі перетворення АТ шляхом надання акціонерам права на ознайомлення із відповідними документами щодо перетворення до проведення загальних зборів, на яких такі документи затверджуватимуться – із доповненням новою ст. 133¹ «Права акціонерів у процесі перетворення АТ» Закону України «Про АТ»;

- захисту прав та законних інтересів кредиторів під час поділу господарських організацій шляхом запровадження комбінованої системи такого захисту, яка має передбачати право кредиторів вимагати застосування видів забезпечення виконання зобов'язань (шляхом укладання договорів поруки, гарантії, застави) та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) за зобов'язаннями поділеного товариства за умови, якщо задоволення вимог кредиторів знаходиться під загрозою невиконання;

- оспорювання змісту документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів процедури реорганізації господарської організації (умов злиття/приєднання, умов поділу/виділу; даних річної фінансової звітності, щорічних звітів товариства, проміжної фінансової звітності, звітів наглядової ради або ради директорів товариства, тощо) з пропозицією визнавати такі документи недійсними у такий же спосіб як і визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) недійсним під час реорганізації господарських організацій;

- оспорювання змісту передавального акту та розподільчого балансу як документів бухгалтерської звітності з уточненням, що вони є невід'ємною частиною рішення загальних зборів учасників (акціонерів), тому визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів в порядку встановленому для визнання недійсними рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію.

Дістало подальшого розвитку положення щодо:

- поняття «реорганізація» з обґрунтуванням його багатоаспектного значення: як правового засобу, правовідношення, правового інституту, юридичного складу, що опосередковує перехід прав та обов'язків (універсальне правонаступництво), спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій;

- передумов реорганізації, які охарактеризовані як економіко-правові, що становлять складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати реорганізацію як дієвий правовий інструмент задля здійснення ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків;

- співвідношення понять «реінжиніринг», «реструктуризація», «реорганізація», з виокремленням їх *спільної ознаки*: ціль – спрямованість на виконання та здійснення стабілізуючих (оздоровчих) та інвестиційних, стратегічних (захисних) функцій, підвищення ефективності виробництва; збільшення обсягів випуску

конкурентоспроможної продукції та *відмінних ознак*: легітимація, зміст та правові наслідки;

- генези правового регулювання реорганізації з виокремленням семи етапів розвитку законодавства про реорганізацію господарських організацій з огляду на зміст і джерела правового регулювання цих відносин: перший етап (1799-1936 рр.); другий етап (1937-1962 рр.); третій етап (1963-1990 рр.); четвертий етап (1991-2003 рр.); п'ятий етап (2004-2007 рр.); шостий етап (2008-2020 рр.); сьомий етап (2021 р. і по сьогодні); така генеза має значення для визначення напрямів подальшого удосконалення правових норм, котрі наразі, в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні, носять подекуди хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, упорядковуються за принципом «кодіфіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)»; найбільш перспективним напрямом удосконалення законодавства з питань реорганізації запропоновано інституціональний підхід шляхом прийняття спеціального закону про реорганізацію господарських організацій, де поряд із загальними положеннями про реорганізацію доцільно передбачити спеціальні правила здійснення реорганізації різних організаційно-правових форм;

- видів реорганізації з доповненням таким критерієм як *фактично-юридична підстава, яка закладена в основі виникнення реорганізаційних правовідносин* – реорганізація, котра базується на (1) рішенні учасників або органу господарської організації; (2) судовому рішенні; (3) рішенні відповідних державних органів; (4) нормі закону та має альтернативно-імперативний характер;

- поділу та виділу з доопрацюванням правових засад їх регулювання шляхом запровадження наступних положень з урахуванням законодавства зарубіжних країн та права ЄС: (1) одночасного використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «*поділ шляхом придбання*» (одночасне використання форм: поділ та приєднання), «*виділ шляхом придбання*» (одночасне використання форм: виділ та приєднання); (2) додаткової форми реорганізації господарських товариств шляхом розукрупнення /дроблення господарської організації (для АТ, ТОВ/ТДВ) – як «*відділення*» (на рівні інших двох форм – поділу та виділу), яка застосовується для створення дочірніх підприємств і полягає в тому, що акції/частки в новому товаристві (при відділенні шляхом заснування) або акції/частки в товаристві- правонаступнику (при відділенні шляхом придбання) надаватимуться не акціонерам/учасникам товариства, що передає частину свого майна, а самому товариству;

- поняття поділу шляхом виокремлення його різновиду («*поділ шляхом придбання*»), під яким слід розуміти припинення існування господарської організації як суб'єкта права та передачу нею *двом або більше існуючим господарським організаціям / або одній (чи більше) існуючій та одній (чи більше) знову створеній господарській організації* всього свого майна, прав та обов'язків в обмін на забезпечення часток (акцій) у господарській організації, яка отримує майно, учасникам (акціонерам) господарської організації, яка передає майно;

- поняття виділу шляхом виокремлення його різновиду («*виділ шляхом придбання*»), під яким слід розуміти передачу однієї частини або більше частин

майна, прав та обов'язків як сукупності від господарської організації, яка не припиняє свого існування як суб'єкт права, відповідно, до однієї існуючої господарської організації (або більше) /або до однієї існуючої (або більше) господарської організації та однієї створеної (або більше) господарської організації в обмін на забезпечення часток (акцій) у господарській організації, яка отримує майно, учасникам (акціонерам) господарської організації, яка передає майно;

- поняття виділу шляхом виокремлення його різновиду – «відділення», який може бути проведений двома способами: 1) *відділення шляхом заснування* – передача акції/часток в нове створене товариство; 2) *відділення шляхом придбання* – надання акції/часток в товаристві- правонаступнику самому товариству, а не акціонерам/учасникам товариства, що передає частину свого майна;

- поняття організаційно-правової форми з її розмежуванням на *організаційно-правову форму*, яка стосується *діяльності* (господарювання, господарська діяльність, підприємництво, підприємницька діяльність, некомерційна господарська діяльність) та *організаційно-правову форму*, яка характеризує *суб'єкта права* (суб'єктів господарювання, господарських організацій, підприємств, об'єднань підприємств);

- перетворення господарських організацій шляхом систематизації існуючих реорганізаційних моделей перетворення та узгодження із складними реорганізаційними формами;

- складних реорганізаційних форм шляхом запровадження відповідних обмежень на застосування таких форм у спосіб встановлення заборон на участь господарських організацій різних організаційно-правових форм за наявності певних юридичних фактів;

- порядку проведення процедури реорганізації господарських організацій шляхом його конкретизації на різних стадіях розвитку реорганізаційних правовідносин з виокремленням обов'язкових та додаткових (факультативних) етапів в залежності від: суб'єктного складу (АТ), форми реорганізації (злиття, приєднання), існування умов (визнання реорганізації шляхом злиття/приєднання концентрацією та/або наявності податкового боргу при реорганізації юридичної особи);

- процедур дью ділідженс та комплаєнс з виокремленням їх загальних та відмінних ознак;

- конвертації акцій (часток, паїв) шляхом конкретизації її засад (умов), заборон проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних правовідносинах за участі господарських товариств та виробничих кооперативів;

- позовної давності щодо оспорювання рішень загальних зборів учасників про реорганізацію шляхом обґрунтування доцільності встановлення більш скороченого терміну – в три місяці з моменту після внесення в ЄДР юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом (крім АТ, де законом встановлено строк в шість місяців, враховуючи їх складну правову конструкцію);

- спеціальних корпоративно-правових способів захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій шляхом їх поділу в залежності від форм захисту (юрисдикційна (виключно судова) та неюрисдикційна

(самозахист)); у межах судової форми захисту виділено спеціальні корпоративно-правові способами захисту є: а) визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарських організацій (в одній із форм); б) визнання недійсними умов злиття/приєднання, поділу/виділу (умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій, співвідношення кількості акції); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту; в) зобов'язання господарською організацією вчинити певні дії із надання інформації; г) визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною; д) скасування процедури реорганізації (в одній із форм). В межах несудової форми захисту застосовується такий спеціальний спосіб захисту у вигляді самозахисту корпоративних прав шляхом пред'явлення вимоги про викуп товариством належних акціонерів акцій (характерно для АТ);

- розмежування понять «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації», «визнання процедури реорганізації недійсною» з обґрунтуванням, що оспорювання реорганізації – це *процес*, відповідний стан (в якому знаходяться суб'єкти реорганізаційних правовідносин та має місце наявність спору щодо законності проведеної реорганізації), *зовнішньою складовою якого* виступають процедурні заходи (оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію, скасування реорганізації), а *внутрішньою складовою* – змістовне (матеріальне) наповнення і як належний та ефективний засіб правового захисту – визнання процедури реорганізації недійсною;

- оспорювання процедури реорганізації господарських організацій, яка проведена із порушеннями закону, шляхом конкретизації актів-документів, які опосередковують проведення реорганізації, й тягнуть відповідні правові наслідки та підлягають визнанню недійсними; суб'єктів, хто має право на подачу позову про визнання недійсними реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу; умов перетворення);

- підстав визнання процедури реорганізації недійсною шляхом віднесення до них: визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію; визнання недійсними умов злиття/приєднання або умов поділу/виділу, умов перетворення; визнання недійсними відомостей щодо передачі прав та обов'язків, майна, які містяться в передавальному акті, та відомостей щодо розподілу прав та обов'язків, майна, які містяться в розподільчому балансі (визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію); визнання недійсними актів державних органів, які задіяні в процедурі реорганізації (органів НКЦПФР України, органів державної реєстрації юридичних та фізичних осіб-підприємців);

- визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) або відповідного вищого органу управління про реорганізацію шляхом конкретизації його підстав: (1) зміст рішення істотно суперечить інтересам господарської організації, щодо якої прийнято рішення про реорганізацію, та/або порушує законні права та охоронювані законом інтереси її учасників; та/або суперечить закону, статуту або установчому договору, іншим актам господарського законодавства, а

також інтересам держави і суспільства; (2) процедуру скликання та проведення загальних зборів учасників здійснено із порушеннями;

- правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною шляхом обґрунтування видів таких наслідків в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків: (1) якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити – повернення суб'єктів реорганізації (господарських організацій, які реорганізуються) в первинне попереднє майнове та організаційне становище; (2) якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими – без повернення суб'єктів реорганізації в первинне положення, усунення недоліків протягом строку, встановленого судом, та відшкодування збитків особі, чії права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що викладені у роботі положення формують цілісне уявлення про реорганізацію господарських організацій як господарсько-правове явище, її господарсько-правове забезпечення та можуть скласти підґрунтя для подальших досліджень проблемних питань господарсько-правового забезпечення цієї процедури та інших суміжних процедур, таких як припинення та створення господарських організацій. Окремі висновки та пропозиції можуть бути використані у науково-дослідній діяльності; навчальному процесі при викладанні дисциплін, підготовці навчальних посібників, підручників тощо; у законотворчій діяльності та у сфері правозастосування.

Положення дисертації використовуються у навчальному процесі при викладанні навчальних дисциплін «Цивільне право», «Здійснення та захист цивільних прав та інтересів», «Корпоративне право» здобувачам спеціальності «Право» у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса (довідка № 05-24/12.0-24 від 29.03.2024 р.) (Додаток Г). Також окремі висновки та пропозиції отримали практичне впровадження у діяльності суб'єкта господарювання ТОВ «КПМГ-Україна» (довідка № 76 від 25.04.2024 р.) (Додаток В), адвоката Січкара Д. В. (довідка від 16 квітня 2024 р.) (Додаток Г). Положення щодо удосконалення законодавства викладені в проектах Законів «Про внесення змін та доповнень до деяких законодавчих актів щодо реорганізації господарських організацій» (Додаток А) та «Про реорганізацію господарських організацій» (Додаток Б).

Особистий внесок здобувачки. Дисертація є самостійною, завершеною науковою роботою. Викладені теоретичні положення, сформульовані висновки та пропозиції є результатом аналізу авторкою понад 700 навчальних, наукових і нормативно-правових джерел, матеріалів правозастосовної практики. Особистий внесок у працях, опублікованих у співавторстві, визначено у списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались та обговорювались на конференціях, круглих столах, семінарах, зокрема на: Міжнародній науково-практичній конференції, присвяченій 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка (м. Київ, 2010); Всеукраїнському науково-практичному семінарі «Охорона корпоративних прав» (м. Івано-Франківськ, 2011); Міжнародній науково-практичній конференції «Десяті осінні

юридичні читання» (м. Хмельницький, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці» (Донецьк, 2011); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті» (м. Одеса, 2015); круглому столі «Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України» (м. Київ, 2015); III Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції «Суб'єкти господарського права» (м. Ірпінь, 2016); Першій міжнародній науково-практичній конференції «Екологія Донбасу: уроки історії та виклики сьогодення» (м. Вінниця, 2017); Всеукраїнській науково-практичній конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету ДонНУ імені Василя Стуса «Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і перспективи розвитку» (м. Вінниця, 2018); Міжнародних науково-практичних конференціях «Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського» (м. Одеса, 2018); XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства» (м. Івано-Франківськ, 2018); «Дев'яті юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є. В. Васьковського» (м. Одеса, 2019); XVII Міжнародній науково-практичній конференції «Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу» (м. Івано-Франківськ, 2019); Других наукових читаннях пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ, 2020); XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Законодавство про АТ: новації та перспективи» (м. Івано-Франківськ, 2020); науково-практичній конференції, присвяченої пам'яті проф. Ч. Н. Азімова «Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав» (м. Харків, 2020); Міжнародній науково-практичній конференції «*Nauka i obrazovanje u svetskom informacionom prostoru*» (м. Бачки Петровац, 2021); Третіх наукових читаннях пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ-Ірпінь, 2021); XIX Міжнародній науково-практичній конференції «Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин» (м. Івано-Франківськ, 2021); Всеукраїнській науково-практичній інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022» (м. Вінниця, 2022); Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти» (м. Київ, 2023); Всеукраїнських науково-практичних конференціях, присвячених пам'яті академіка НАПН України В. В. Васильовича Луця (1933-2021) «Договір як універсальна форма правового регулювання» (м. Івано-Франківськ, 2020, 2023); Других наукових читаннях пам'яті професора Пронської Г. В. «Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання» (м. Київ, 2023); Четвертих наукових читаннях пам'яті академіка В.К. Мамутова (м. Київ-Одеса, 2023); XXI Міжнародній науково-практичній конференції «Здійснення та захист корпоративних прав в Україні: шлях до європейських стандартів» (м. Івано-Франківськ, 2023).

Публікації. Основні результати за темою наукового дослідження висвітлено у 58 публікаціях, а саме: опубліковано двадцять шість наукових статей, з яких

двадцять три статті – у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, три наукові публікації – в наукових періодичних виданнях інших держав (які включено до міжнародних наукометричних баз даних *Scopus /Web of Science*); три розділи у колективних монографіях; двадцять шість тез доповідей на науково-практичних конференціях та три праці (науково-практичний коментар, підручник, посібник), які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою, завданнями і предметом дослідження. Дисертація складається з титульного аркуша; анотації, викладеної українською та англійською мовами; змісту; основної частини, що містить: вступ, чотири розділи, дванадцять підрозділів, десять підпунктів, висновки. Загальний обсяг дисертації складає 676 сторінок, з них 504 сторінки основного тексту. Робота містить також список використаних джерел із 708 найменувань та 6 додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У Вступі обґрунтовується вибір теми дисертаційного дослідження, наводиться її зв'язок із науковими програмами, планами та темами, визначається мета і завдання, об'єкт і предмет, методологічна основа дослідження, розкривається наукова новизна і практичне значення одержаних результатів, особистий внесок авторки у роботах, виконаних у співавторстві, наводиться інформація про апробацію та про публікації за темою дисертації.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади правового забезпечення реорганізації господарських організацій» містить чотири підрозділи, які присвячено економіко-правовим передумовам реорганізації господарських організацій, аналізу реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій, дослідженню реорганізації господарських організацій як правового інституту господарського права, генезі правового регулювання реорганізації господарських організацій.

У підрозділі 1.1 «Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій» на підставі аналізу наукових джерел з економіки та права, законодавчих актів досліджено комплекс взаємопов'язаних економіко-правових передумов, які спонукають засновників/учасників та керівництво господарської організації приймати рішення про реорганізацію.

Обґрунтовано, що до економічних передумов відносяться розширення господарської діяльності шляхом застосування ефекту синергії; диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності; збільшення власного капіталу; придбання активів за ціною нижчою за вартість заміщення; конкурентні переваги із створення бар'єрів; додаткові переваги – набуття прав на ліцензії, патенти, ноу-хау інших суб'єктів господарювання; збитковість виробництва або часткове згортання діяльності; зміна критеріїв форми ведення бізнесу. Правовими передумовами виступає обов'язок дотримання суб'єктами господарювання вимог антимонопольно-конкурентного, податкового, трудового, екологічного законодавства, законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій, а також щодо захисту прав та законних інтересів кредиторів, учасників (акціонерів).

У *підрозділі 1.2 «Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій»* проведено аналіз поняття реорганізація, її кваліфікуючих ознак, доцільності збереження терміну, встановлена багатоаспектність значення цього правового явища як правовідношення, правовий інститут, юридичний склад, перехід прав та обов'язків (універсальне правонаступництво), спосіб створення господарських організацій, спосіб припинення господарських організацій).

Обґрунтовано розуміння сутності реорганізації через призму категорії «правовий засіб» шляхом встановлення ознак реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій.

На підставі аналізу чинного законодавства, наукових досліджень з економіки, фінансів та права проведено співвідношення понять «реінжиніринг», «реструктуризація», «реорганізація». Об'єднуючою (загальною) ознакою всіх цих процесів є їх спрямованість (ціль) на: виконання стабілізуючих та оздоровчих функцій задля збереження суб'єкта на відповідному ринку; здійснення інвестиційних функцій задля підвищення конкурентної привабливості суб'єкта; забезпечення реалізації стратегічних функцій шляхом впровадження захисних програм та стратегічних заходів, освоєння й використання технологічних інновацій. З'ясовано, що відрізняються зазначені процеси за такими критеріями, як зміст, легітимація та правові наслідки: (1) *зміст* (під час реорганізації відбувається поява нового або оновленого суб'єкта права, відповідно із зміненою або оновленою майновою базою (цілісним майновим комплексом); під час реструктуризації – здійснення організаційно-господарських, фінансово-економічних, правових, технічних заходів щодо однієї господарської організації; під час реінжинірингу – застосування бізнес-процесів – сукупності різних видів діяльності, які орієнтовані на створення, освоєння й використання технологічних інновацій або застосування передових методів та програм стратегічних заходів щодо фінансового оздоровлення господарської організації); (2) *легітимація* (процедури реорганізації та реструктуризації врегульовані на законодавчому рівні; процеси реінжинірингу – розроблено економічною наукою та застосовується на практиці без відповідного законодавчого регламентування); та (3) *правові наслідки* (для реорганізації характерно створення однієї (чи більше) господарської організації та (або) припинення однієї (чи більше) господарської організації (організацій); для реструктуризації – структурна перебудова господарської організації, котра може охоплювати економічну, фінансову, технічну, управлінську та організаційно-правову сфери; для реінжинірингу – зміна в системі управління підприємством, організації його господарської діяльності).

Підрозділ 1.3 «Реорганізація господарських організацій як інститут господарського права» присвячено дослідженню питань, пов'язаних із визначенням галузевої приналежності норм щодо реорганізації господарських організацій. Надано визначення реорганізаційних правовідносин на підставі виокремлення їх ознак, що дозволило встановити їх господарсько-правову приналежність.

Обґрунтовано, що реорганізація господарських організацій становить інститут господарського права, який складається із взаємопов'язаних, і в той ж час відокремлених груп господарсько-правових норм, які призначені врегулювати

господарські відносини у сфері: 1) припинення та створення господарських організацій шляхом реорганізації у відповідних формах (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення); 2) передачі майна, прав та обов'язків від правопередника (правопередників) до правонаступника (правонаступників) на підставі універсального правонаступництва; 3) захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час здійснення реорганізації; 4) порядку здійснення емісії та реєстрації випуску акцій АТ, які створюються шляхом злиття, поділу, виділу чи перетворення, або до яких здійснюється приєднання; 5) державної реєстрації припинення господарської організації шляхом злиття, приєднання, поділу, перетворення; державної реєстрації створення господарської організації шляхом злиття, поділу, виділу, перетворення; 6) оспорювання реорганізації господарських організацій (визнання реорганізації недійсною) (в межах названих груп господарсько-правових норм відбувається подальша їх диференціація в залежності від форм реорганізації та суб'єктного складу реорганізаційних відносин).

Уточнено, що правові норми, які становлять інститут реорганізації господарських організацій, містяться у різних нормативно-правових актах, серед яких ГК України, ЦК України, спеціальні закони про окремі види господарських організацій, законодавство про захист економічної конкуренції, тощо.

Підрозділ 1.4 «Гене́за правового регулювання реорганізації господарських організацій» присвячено питанням становлення та розвитку правового регулювання реорганізації господарських організацій в історико-правовому аспекті, напрямам та шляхам удосконалення правового регулювання.

У *пункті 1.4.1 «Становлення та розвиток правового регулювання реорганізації господарських організацій: історико-правовий аспект»* проведений аналіз генези правового регулювання реорганізації господарських організацій, оновлено та удосконалено періодизацію законодавства про реорганізацію господарських організацій шляхом виокремлення наступних семи етапів: перший етап (1799-1936 рр.); другий етап (1937-1962 рр.); третій етап (1963-1990 рр.); четвертий етап (1991-2003 рр.); п'ятий етап (2004-2007 рр.); шостий етап (2008-2020 рр.); сьомий етап (2021 р. і по сьогодні). Ця періодизація представляється корисною для виокремлення можливих напрямів подальшого удосконалення правових норм, які в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні в деякій мірі є хаотичними, фрагментарними, неузгодженими, оскільки формуються за принципом «кодифіковані акти (кодекси) – спеціальні акти», внаслідок чого інститут реорганізації часткового врегульовано в кодифікованих актах, а частково у спеціальних законах, які регулюють правовий статус окремих організаційно-правових форм господарських організацій.

У *пункті 1.4.2 «Напрями та шляхи удосконалення правового регулювання реорганізації господарських організацій»* виокремлено підходи до визначення джерел правового регулювання реорганізації юридичних осіб в зарубіжних країнах: (1) виключно в формі кодифікованих актів (Цивільним кодексом передбачаються загальні положення про реорганізацію юридичних осіб та /або Комерційним /Підприємницьким кодексом/ Кодексом Торговельних товариств – спеціальні положення процедури реорганізації юридичних осіб та окремих її форм) (Естонія, Польща); (2) цивільного кодифікованого акту (Цивільним кодексом передбачаються

загальні положення про реорганізацію юридичних осіб) та *спеціальних законів*, які регламентують окремі положення щодо процедури реорганізації в залежності від її форм та організаційно-правової форми юридичної особи (Литва); (3) *декількох кодифікованих актів* (Цивільним кодексом та Господарським/Підприємницьким кодексом /Комерційним Законом передбачаються загальні положення) та *спеціальних законів*, якими запроваджується детальне регулювання процедури реорганізації, її форм для конкретних організаційно-правових форм (Латвія, Казахстан, Молдова); (4) *виключно спеціального закону про реорганізацію*, яким регламентується процедура реорганізації, окремі її особливості в залежності від форми реорганізації та виду організаційно-правової форми юридичної особи (Німеччина, Швейцарія, Чехія).

Обґрунтовано, що перспективне законодавство у сфері регулювання реорганізаційних відносин доцільно формувати шляхом прийняття єдиного нормативного акту – спеціального Закону про реорганізацію господарських організацій, який має містити таку структуру за главами: (1) *загальні положення*, які застосовуватимуться щодо всіх господарських організацій (сфера дії, визначення термінів, процедура, складні реорганізаційні форми, вимоги щодо формування статутного капіталу та обрання органів управління, питання відповідальності членів ради директорів (наглядової ради), одноосібного виконавчого органу, членів колегіального виконавчого органу, керівника та інших осіб; оспорювання процедури реорганізації); (2) *злиття та приєднання*, що включатиме питання регламентації договору про злиття/приєднання, ухвалення рішення про реорганізацію; особливості злиття/приєднання за участю ТОВ, ТДВ, АТ; (3) *поділ та виділ*, що міститиме умови договору про поділ/виділ та особливості поділу/виділу за участі ТОВ, ТДВ, АТ; (4) *перетворення* – складатиметься з умов договору про перетворення, питань перетворення господарських організацій та особливостей перетворення АТ; (5) *прикінцевих положень*.

Розділ 2 «Види та форми реорганізації господарських організацій в національному та зарубіжному вимірі» складається з двох підрозділів, у яких досліджено види реорганізації господарських організацій та їх класифікація й форми реорганізації господарських організацій та їх характеристика.

Підрозділ 2.1 «Види реорганізації господарських організацій та їх класифікація» присвячено питанням видів реорганізації господарських організацій та проведенню їх класифікацію за різними критеріями. Проведено класифікацію реорганізації шляхом угруповання її видів за юридичними (базуються на відповідних нормах закону) та економічними (мають економічне обґрунтування) критеріями. До юридичних критеріїв віднесено: (1) *воля суб'єкта – господарської організації (власника його майна) щодо проведення реорганізації* (добровільна реорганізація, примусова реорганізація, вимушена реорганізація); (2) *фактично-юридична підстава, яка зумовлює виникнення реорганізаційних відносин* (рішення учасників або органу господарської організації; судове рішення; рішення відповідних державних органів; норма закону, що має альтернативно-імперативний характер); (3) *необхідність отримання згоди уповноважених державних органів чи інших осіб на її проведення* (узгоджена/дозвільна реорганізація, вільна реорганізація); (4) *правові наслідки, які виникають щодо господарської організації*

(створення господарських організацій; зміна господарських організацій; припинення господарських організацій); (5) *кількість одночасно використаних форм реорганізації* (одинична реорганізація; подвійна (складна) реорганізація); (6) *збереження існуючої господарської організації в ЄДР* (реорганізація, при якій господарська організація як суб'єкт права, зберігається; реорганізація, при якій така організація як суб'єкт права не зберігається/припиняє своє існування); (7) *вид документу, яким оформлюються відносини із передачі прав та обов'язків* (передавальний акт; розподільчий баланс); (8) *момент завершення реорганізації* (державна реєстрація змін до відомостей, що містяться в ЄДР; державна реєстрація припинення господарських організацій (господарської організації); державна реєстрація новоутвореної господарської організації). До економічних критеріїв віднесено: (1) *мета* (добросовісна реорганізація, недобросовісна реорганізація); (2) *економічні наслідки щодо майна (прав та обов'язків) суб'єктів, які реорганізуються* (укрупнення господарської організації – централізація майна; розукрупнення/подрібнення господарської організації – децентралізація майна; зміна організаційно-правової форми); (3) *характер інтеграції суб'єктів господарювання шляхом укрупнення* (горизонтальне укрупнення; вертикальне укрупнення; діагональне (конгломеративне) укрупнення).

Доведено, що теоретичне значення поділу реорганізації на види (класифікація) зумовлюється зміною реорганізаційних правовідносин в їх динаміці: виникнення (легалізаційна стадія), реалізація (стадія реалізації); припинення (завершальна стадія). З'ясовано, що правильне визначення виду реорганізації впливає на встановлення фактичного складу реорганізаційних правовідносин та можливої дефектності одного з них, оскільки недобросовісна реорганізація як незаконна має виключатися, тобто визнаватися недійсною.

Підрозділ 2.2 «Форми реорганізації господарських організацій» складається із чотирьох пунктів, які присвячено злиттю та приєднанню як формам укрупнення господарських організацій; поділу та виділу як формам розукрупнення господарських організацій; перетворенню як формі реорганізації господарських організацій та складним реорганізаційним формам.

У пункті 2.2.1 *«Злиття та приєднання як форми укрупнення господарських організацій»* виокремлено ознаки злиття та приєднання як самостійних форм реорганізації господарських організацій з уточненням загальних і спеціальних ознак, а саме: до загальних ознак віднесено: 1) наявність процесу припинення господарської організації під час злиття/приєднання; 2) загальна підстава переходу всього майна, прав та обов'язків – в порядку універсального правонаступництва; 3) поява оновленого суб'єкта господарювання (за рахунок капіталізації грошових коштів та матеріальних ресурсів господарських організацій, збільшення вартості чистих активів, тощо); 4) мета – укрупнення суб'єкта господарювання, посилення позицій на відповідному ринку виробництва, виконання робіт, надання послуг; 5) є правовими формами укрупнення бізнесу; 6) є правовими формами економічної концентрації, за якими передбачено державний контроль з боку антимонопольних органів.

Уточнено спеціальні ознаки злиття та приєднання господарських організацій, на підставі яких пропонуються відповідні визначення форм укрупнення

господарських організацій (злиття та приєднання) та їх закріплення в ч. 2 та ч. 3 ст. 59¹ «Припинення господарської організації шляхом реорганізації» ГК України.

Проведено порівняльно-правовий аналіз законодавства України із законодавством ЄС, національним законодавством держав-членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції), а також законодавством Великої Британії та США щодо питань реорганізації в формі злитті та приєднання, на підставі якого сформульовано висновки та пропозиції, які мають теоретичне й практичне значення, зокрема під час законотворчого процесу із зближення законодавства України та законодавства ЄС, а саме: а) в законодавстві ЄС та в законодавстві держав-учасниць ЄС (зокрема, Бельгії, Німеччини, Франції) розрізняють два способи злиття: (1) *“merger by acquisition”* (злиття шляхом придбання)/*“merger to an existing company”* (злиття з існуючою компанією) та (2) *“merger by the formation of a new company”* (злиття шляхом заснування нової компанії)/*“merger to a new company”* (злиття в нову компанію), що за своєю сутністю відповідає таким вітчизняним формам реорганізації як «приєднання» та «злиття», відповідно; б) в законодавстві Великої Британії використовується узагальнюючий термін *“merger”* (злиття), яким позначаються будь-які правові форми об’єднання компаній, та яке може відбуватися двома способами: 1) *“merger by absorption”* (злиття шляхом поглинання) та 2) *“merger by formation of a new company”* (злиття шляхом створення нової компанії); в) в законодавстві ЄС, Великої Британії, держав-учасниць ЄС така категорія як «приєднання» не виділяється в якості самостійної правової форми реорганізації компанії, а розглядається як різновид категорії «злиття», а саме такі способи: *“merger by acquisition”* (злиття шляхом придбання), *“merger to an existing company”* (злиття з існуючою компанією), *“merger by absorption”* (злиття шляхом поглинання); г) в законодавстві США процеси об’єднання двох або більше корпорацій позначаються такими термінами як злиття «merger» (процес, при якому дві чи більше корпорацій зливаються в одну із вже існуючих корпорацій, яка приймає участь в цій процедурі, що відповідає вітчизняній формі «приєднання») та консолідація «consolidation» (процес, при якому дві чи більше корпорацій консолідуються/зосереджуються в одній новій корпорації, яка спеціально створюється для цього на підставі договору про консолідацію, що відповідає вітчизняній формі «злиття»); д) в податковому законодавстві США застосовують поняття *“corporation reorganization”* (корпоративна реорганізація), яка значно ширша за своїм змістовним навантаженням, аніж в законодавстві України, та має 7 типів реорганізацій (A-G).

Встановлено, що в законодавстві зарубіжних країн поняття *“merger”* (злиття), *“consolidation”* (консолідація) або *“amalgamation”* (об’єднання), *“acquisition”* (придбання), *“takeover”* (поглинання): 1) мають спільні риси; 2) за економічною суттю їх можна віднести до форм укрупнення бізнесу; 3) виступають інструментом підвищення конкурентоспроможності компаній; 4) відрізняються один від одного – за процедурою. Термін *«merger»* («злиття») – процес, при якому відбувається приєднання однієї або декількох компаній до вже існуючої компанії (аналог процесу реорганізації у формі приєднання в національному законодавстві). Термін *“consolidation”* («консолідація») або *“amalgamation”* (об’єднання) – процес, при якому відбувається об’єднання двох або більше компаній із припиненням діяльності

останніх, в одну знову створену компанію (аналог процесу реорганізації у формі злиття в національному законодавстві). Терміни “*acquisition*” та “*takeover*” близькі між собою, позначають дії з придбання контрольного пакету акцій, різниця прослідковується в дружності та недружності аналізованих процесів (“*acquisition*” – застосовується у разі дружнього придбання, “*takeover*” – навпаки, недружнього поглинання) (з точки зору національного права зазначені терміни “*acquisition*” (придбання) та “*takeover*” (поглинання) взагалі не відносяться до процесу реорганізації).

З’ясовано, що в законодавстві та практиці зарубіжних країн розмаїття таких процесів як: “*merger*” (злиття), “*consolidation*” (консолідація), “*amalgamation*” (об’єднання), “*acquisition*” (придбання), “*takeover*” (поглинання) охоплюються єдиним економіко-правовим явищем – як “*Merger and Acquisition*” або “*M&A*” («Злиття та Поглинання»), яке за правовою природою укладених угод є значно ширшим, аніж такі вітчизняні форми реорганізації господарських організацій як злиття та приєднання.

Враховуючи, що в законодавстві України поняття «об’єднання», «поглинання», «злиття» та «приєднання» мають принципово різний зміст, автоматичне перенесення вказаних термінів із законодавства ЄС в нормативні акти України неминуче призведе до плутанини на практиці – це є вагомим аргументом для збереження в національному праві історично сформованої та традиційної термінології.

У пункті 2.2.2 «Поділ та виділ як форми розукрупнення господарських організацій» виокремлено ознаки поділу та виділу як самостійних форм реорганізації господарських організацій шляхом уточнення їх кваліфікуючих ознак, на підставі яких сформульовані відповідні визначення.

Проведений аналіз наукових точок зору та судової практики дозволив визначити вид правонаступництва під час реорганізації в формі поділу та виділу з уточненням, що в цих випадках має місце універсальне правонаступництво, що характеризується таким: 1) передача прав та обов’язків у певній сукупності як єдине ціле незалежно від факту фіксації в документі; 2) наявність субсидіарної відповідальності за зобов’язаннями боржника під час здійснення поділу та виділу, а у разі більшості створених суб’єктів – субсидіарна відповідальність між ними буде солідарною; 3) сукупність прав та обов’язків може не конкретизуватися у розподільчому балансі при універсальному правонаступництві, та це не впливає на можливість їх переходу та відповідного виконання в силу закону; 4) у разі неможливості точного встановлення обов’язків особи за окремим зобов’язанням (що існувало до поділу або виділу юридичної особи) юридичні особи- правонаступники або юридична особа-правопередник і юридична особа- правонаступник несуть солідарну відповідальність перед кредиторами юридичної особи, що припинилася (у разі поділу) чи продовжила свою діяльність (у разі виділу).

Аналіз судової практики свідчить про неоднозначність підходів (щодо сутності реорганізації у формі виділу), які мають протилежний характер: (1) виділ не визнається різновидом реорганізації юридичної особи; (2) виділ визначається як форма реорганізації юридичної особи, що передбачає передання її майна (прав та обов’язків) та нематеріальних прав в частині, визначеній розподільчим актом

(балансом), до однієї або більше нових юридичних осіб (правонаступників). Неоднозначність судової практики впливає на розгляд справи за суттю, зокрема, при зміні суб'єктного складу у договорах оренди землі у разі реорганізації орендаря шляхом виділу.

На підставі аналізу законодавства зарубіжних країн доопрацьовано правові засади поділу та виділу як форм реорганізації шляхом застосування наступних положень: (а) запровадження одночасного використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «*поділ шляхом придбання*»; «*виділ шляхом придбання*» (б) запровадження форми реорганізації господарських товариств шляхом розукрупнення/дроблення господарської організації (для АТ, ТОВ/ТДВ) – як «*відділення*», яка застосовується для створення дочірніх підприємств.

У пункті 2.2.3 «*Перетворення як форма реорганізації господарських організацій*» конкретизовано ознаки перетворення господарської організації шляхом їх уточнення: 1) зміна організаційно-правової форми господарської організації; 2) припинення господарської організації; 3) створення нової господарської організації; 4) передання майна, прав та обов'язків іншій господарській організації- правонаступнику; 5) передання майна, прав та обов'язків на підставі передавального акту.

Уточнено ознаки організаційно-правової форми з їх поділом на: *майнові* (правовий режим майна, характер майнової відповідальності учасників засновників-учасників) та *організаційні* (порядок створення, управління, реорганізації, ліквідації, вимоги до установчих документів тощо), які характеризують суб'єкта та дають всебічне уявлення про особливості його правового статусу. З огляду на різноманіття позначення в законодавстві понять, пов'язаних з організаційно-правовою формою, пропонується обмежитись розмежуванням двох понять: *організаційно-правової форми*, яка стосується діяльності та *організаційно-правової форми*, яка характеризує суб'єкта.

Систематизовано та виокремлено реорганізаційні моделі перетворення господарських організацій з одних організаційно-правових форм на інші, а саме: державні унітарні комерційні підприємства – у державні АТ; державні підприємства (у справах про банкрутство) – у господарські товариства за відповідних умов (суб'єкти, які знаходяться у справах про банкрутство; не підлягають приватизації; задіяні у виконанні спеціального замовлення державного оборонного характеру); державні підприємства оборонно-промислового комплексу в АТ або в ТОВ чи ТДВ; державні підприємства – в казенні підприємства; казенні підприємства – у державні підприємства; АТ – в підприємницькі товариства, державні комунальне та інші підприємства; АТ – в господарські товариства або виробничі кооперативи; виробничі кооперативи – в підприємства інших форм господарювання; ТОВ, ТДВ – в інші господарські товариства; повні товариства – в інші господарські товариства; командитні товариства – тільки в повні товариства.

Виявлено особливості проведення реорганізації шляхом перетворення серед сільськогосподарських господарських організацій, зокрема серед колективних сільськогосподарських підприємств, фермерських господарств,

сільськогосподарських кооперативів та запропоновано відповідні зміни з удосконалення законодавства.

У пункті 2.2.4 «Складні реорганізаційні форми» розглянуто різні можливі складні реорганізаційні форми, які мають місце на практиці, та запропоновано виокремлювати три їх види: (1) подвійна (складна) реорганізація (із одночасним застосуванням різних форм реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення)); (2) змішана реорганізація (за участі двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах у разі, якщо законом передбачена можливість перетворення господарської організації однієї із таких організаційно-правових форм в господарську організацію іншої із таких організаційно-правових форм); (3) комбінаторна реорганізація (із одночасним застосуванням різних форм реорганізації (подвійна/складна реорганізація) та за участі господарських організацій різних організаційно-правових форм (змішана реорганізація)).

У зв'язку із чим запропоновано розрізняти: (1) *в залежності від кількості одночасно використаних (застосованих) форм реорганізації – подвійну (складну) та одиничну реорганізацію*; (2) *в залежності від кількості одночасно використаних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї форми реорганізації – змішану та однорідну реорганізацію*; (3) *в залежності від одночасного застосування різних форм реорганізації та різних організаційно-правових форм господарських організацій в межах однієї процедури реорганізації – комбінаторну та просту реорганізацію*. При цьому уточнено, що під час використання того чи іншого критерію класифікації застосовується дихотомічний метод побудови, тому отримані під час поділу види реорганізації мають бути протилежними, а отже, подвійна (складна) реорганізація, відповідно, протилежна їй – одинична; змішана реорганізація – однорідна; комбінаторна реорганізація – проста (де одинична, однорідна та проста реорганізація – за своїм змістом є тотожними процесами).

На підставі аналізу наукової літератури, законодавства ЄС та зарубіжних країн доведено, що застосування складних реорганізаційних форм можливо шляхом запровадження відповідних обмежень для участі господарських організацій різних організаційно-правових форм через встановлення заборони: (а) одночасної участі товариства капіталів ((АТ, ТОВ, ТДВ), виробничого кооперативу, сільськогосподарського кооперативу) та товариства осіб (повного товариства, командитного товариства); (б) участі господарської організації, що перебуває в стані ліквідації або неплатоспроможності; (в) участі АТ, статутний капітал якого не був повністю сплачений.

Крім того, з метою удосконалення чинного законодавства запропоновано моделі перетворення господарських організацій різних організаційно-правових форм узгодити із відповідними схемами застосування складних реорганізаційних форм, зокрема: виключити норми, які забороняють АТ проводити реорганізацію із іншими видами господарських організацій; розширити перелік видів господарських товариств, які можуть створюватися у спосіб із застосуванням складних реорганізаційних форм з урахуванням принципу поділу господарських товариств – на товариства капіталів та товариства осіб.

Розділ 3 «Процедура проведення реорганізації господарських організацій»

складається з чотирьох підрозділів, у яких досліджено реорганізаційні правовідносини, їх виникнення, зміст та припинення; *due diligence* («дью ділідженс») та комплаєнс, як ефективні інструменти в процедурі реорганізації господарських організацій; конвертація акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій та договірне регулювання реорганізації господарських організацій.

Підрозділ 3.1 «Реорганізаційні правовідносини: виникнення, зміст, припинення» присвячено визначенню підстав виникнення та припинення реорганізаційних правовідносин, встановленню їх змісту.

Обґрунтовано, що процедуру проведення реорганізації господарських організацій слід розглядати як *сукупність юридичних фактів (юридичний склад)*. Виокремлено та угруповано наступні етапи проведення процедури реорганізації господарських організацій, які виникають на різних стадіях існування реорганізаційних правовідносин та мають своє самостійне юридичне значення: (1) виникнення реорганізаційних правовідносин (легалізаційна стадія); (2) реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації); (3) припинення реорганізаційних правовідносин (завершальна стадія).

Встановлено, що підставою виникнення реорганізаційних правовідносин в господарських організаціях (легалізаційна стадія) виступає послідовна сукупність юридичних фактів (юридичний склад): 1) прийняття рішення вищим органом господарської організації про реорганізацію із відповідними питаннями: про припинення господарської організації в одній із форм; затвердження умов реорганізації, зокрема умов конвертації акцій (якщо реорганізується АТ); затвердження проекту статуту/або статутного договору господарської організації, що створюється шляхом реорганізації в одній із форм; схвалення проекту передавального акту або/та розподільчого балансу); визначення складу комісії з припинення – реорганізаційної комісії та встановлення строку для задоволення вимог кредиторів; 2) повідомлення органу державної реєстрації про те, що господарська організація прийняла рішення про припинення шляхом реорганізації; 3) державна реєстрація відомостей про те, що господарська організація знаходиться в стані припинення шляхом реорганізації в одній із форм.

З'ясовано, що реалізація реорганізаційних правовідносин (стадія реалізації) складається з таких етапів: (1) отримання дозволу АМКУ на створення суб'єкта господарювання у разі, якщо дії із злиття/приєднання кваліфіковано як концентрацію; (2) узгодження плану реорганізації з податковими органами у разі наявності податкового боргу при реорганізації; (3) реалізація майнових прав до початку здійснення процедури реорганізації господарської організації: реалізація акціонерами права вимоги обов'язкового викупу товариством належних їм акцій та реалізація прав кредиторів щодо задоволення їхніх вимог; (4) оприлюднення рішення про припинення шляхом реорганізації в одній із форм та набрання чинності рішень: про затвердження передавального акту та/або про затвердження розподільчого балансу; про затвердження умов конвертації (якщо реорганізується АТ); про визначення уповноважених осіб товариств, що беруть участь в реорганізації, для здійснення всіх необхідних дій, пов'язаних із процесом

реорганізації; (5) звернення до НКЦПФР щодо зупинення обігу акцій, здійснення емісії акцій, реєстрації випуску акцій та до Центрального депозитарію цінних паперів щодо укладення з договору про обслуговування випусків цінних паперів; присвоєння акціям міжнародного ідентифікаційного номера цінних паперів; (6) конвертація акцій кожного товариства, що припиняється шляхом реорганізації, в акції товариства, що створюється шляхом реорганізації; (7) прийняття загальними зборами товариства, що створюється шляхом реорганізації, рішень про затвердження результатів емісії (конвертації), затвердження статуту новоствореного товариства та обрання органів управління такого товариства; (8) подання офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для скасування випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації та скасування НКЦПФР реєстрації випуску цінних паперів товариства, що припиняється шляхом реорганізації.

Встановлено, що отримання дозволу АМКУ на проведення злиття або приєднання та узгодження плану реорганізації юридичної особи з податковими органами не є обов'язковими етапами на стадії реалізації реорганізаційних правовідносин в процедурі проведення реорганізації, які мають самостійне юридичне значення, та застосовуються тільки у разі визнання злиття/приєднання концентрацією; наявності податкового боргу при реорганізації юридичної особи.

Визначено, що підставою припинення реорганізаційних правовідносин в господарських організаціях (завершальна стадія) виступає наявність двох одночасно виникаючих юридичних фактів: (1) державна реєстрація припинення господарської організації (організацій) та (2) створення господарських організацій (організацій)/або внесення відповідних змін до установчих документів.

Підставою припинення реорганізаційних правовідносин в АТ: а) шляхом злиття, приєднання, поділу, виділу – виступає послідовна сукупність юридичних фактів (юридичний склад): (1) державна реєстрація припинення АТ (товариств); (2) створення АТ (товариства) /або внесення відповідних змін до установчих документів; (3) поданням офіційним каналом зв'язку до НКЦПФР заяви і всіх необхідних документів для реєстрації звіту про результати емісії цінних паперів та (4) реєстрація НКЦПФР звіту про результати емісії цінних паперів та видача свідоцтва про випуск цінних паперів; б) шляхом перетворення – виступає наявність двох одночасно виникаючих юридичних фактів: (1) державна реєстрація припинення АТ та (2) створення іншого господарського товариства (ТОВ, ТДВ, повного товариства, командитного товариства) або виробничого кооперативу.

У **підрозділі 3.2** «*Due diligence* («дью ділідженс») та комплаєнс як ефективні інструменти в процедурі реорганізації господарських організацій» досліджено такі економіко-правові конструкції як дью ділідженс та комплаєнс, які широко та ефективно використовуються в практиці зарубіжних країн.

На підставі проведеного аналізу наукової економічної та юридичної літератури, чинного законодавства, законодавства ЄС та зарубіжних країн, практики запровадження процедур *due diligence* («дью ділідженс») та комплаєнсу, обґрунтовується значення процедури дью ділідженс, як ефективного економіко-правового інструменту, який має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій.

Визначено загальні та відмінні ознаки процедур дью ділідженс та комплаєнс. Загальними ознаками виступають: *сфера застосування* – комплексні процедури, які мають місце на підготовчому етапі під час реорганізації господарських організацій; *мета застосування* – ефективні заходи-інструменти, спрямовані на забезпечення безпечного ведення бізнесу та запобігання від фінансових, юридичних ризиків та витрат, здійснення ефективного захисту прав та законних інтересів господарських організацій, інвесторів, клієнтів, співробітників. Відмінними ознаками є: *зміст процедури* – дью ділідженс вибудовує стратегію діяльності господарюючого суб'єкта та забезпечує комплексну перевірку компаній у разі проведення оцінки господарської діяльності суб'єкта щодо майбутньої реорганізації шляхом злиття/приєднання або подвійної (складної) реорганізації; комплаєнс – надає можливість вибудувати тактику ведення бізнесу та систему контролю за дотриманням законодавства й уникнення корупційних ризиків.

Враховуючи змістовне навантаження та мету застосування зазначених процесів, обґрунтовано, що дью ділідженс та комплаєнс необхідно запровадити як кращу практику застосування міжнародними компаніями комплексного проходження зазначених процедур під час здійснення попередньої оцінки та з'ясування ризиків в процедурі реорганізації господарських організацій. Застосування таких інструментів на підготовчому етапі, до початку проведення процедури реорганізації, є запорукою її ефективного проведення, зменшення можливих ризиків, належного забезпечення прав та законних інтересів як суб'єктів, що реорганізуються, так і учасників (акціонерів), кредиторів, потенційних майбутніх інвесторів.

Підрозділ 3.3 «Конвертація акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій» присвячено дослідженню процедури проведення конвертації акцій (часток, паїв) як одного із етапів в процедурі реорганізації господарських організацій.

Обґрунтовано теоретико-правові засади проведення конвертації акцій (часток, паїв) під час здійснення реорганізації господарських організацій шляхом систематизації та угруповання відповідних норм-дозволів та норм-заборон. Встановлено базові засади (умови) проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних відносинах за участі господарських товариств та виробничих кооперативів: 1) акції одного виду повинні мати рівну номінальну вартість під час реорганізації; 2) збереження співвідношення кількості акцій (часток, паїв), що було між акціонерами (учасниками, членами) у статутному (складеному, пайовому) капіталі акціонерного (господарського) товариства; 3) конвертації підлягають тільки повністю оплачені акції (частки, паї); 4) конвертація простих акцій в прості акції такого ж класу; конвертація привілейованих акцій в привілейовані цього/або іншого класу/або в прості акції; конвертація часток (паїв) підприємницького товариства – в прості акції.

Виокремлено заборони на конвертацію акцій, а саме акцій: 1) власником яких є юридична особа (особи), що перебуває під контролем товариства, що бере участь у реорганізації в одній із форм (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення); 2) які викуплені товариством, котре бере участь у реорганізації; 3) власниками яких є

акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право; 4) простих акцій в привілейовані.

Запропоновано з метою узгодження та конкретизації окремих положень щодо конвертації акцій (часток) під час проведення реорганізації господарських товариств, зокрема акціонерних товариств, внести відповідні доповнення в статті Закону України «Про АТ» (ч. 10 ст. 119, ч. 10 ст. 117, ч. 9 ст. 125, ч. 9 ст. 127, ч. 5 ст. 133), які регламентують окремі питання щодо заборони проведення конвертації акцій та доповнити нормою наступного змісту: *«акції АТ, що приєднується, власниками яких є акціонери, які звернулися до АТ з вимогою про обов'язковий викуп належних їм акцій та які мають таке право».*

У **підрозділі 3.4 «Договірне регулювання процедури реорганізації господарських організацій»** проаналізовано етап, на якому розроблюються умови реорганізації у відповідних формах (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення). Додатково обґрунтовано, що правова природа актів, в котрих містяться умови злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення, та які укладаються під час проведення процедури реорганізації, є договірною. Найбільш оптимальним і адекватним позначенням цих актів пропонується поняття «реорганізаційні договори».

Уточнено ознаки реорганізаційного договору та надано на їх підставі відповідне визначення. Запропоновано реорганізаційні договори виокремлювати в самостійну групу господарських договорів, які мають організаційно-господарський характер, та поділяються на відповідні види в залежності від форм реорганізації. Задля єдності застосування термінології пропонується: в Законі України «Про АТ» правові конструкції «проект умов злиття, приєднання», «проект умов поділу, виділу» та «проект умов перетворення» замінити на «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» та «договір про перетворення», відповідно; а в Законі України «Про ТОВ та ТДВ» «договір про припинення товариства» замінити на відповідні договірні конструкції «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ», «договір про перетворення».

Виділено спільні ознаки договорів про злиття/приєднання, договорів про поділ/виділ, договорів про перетворення: (1) *за одночасною наявністю елементів створення/припинення* – мають місце наявність одномоментно елементів як припинення, так і створення; (2) *за наявністю правонаступництва* – здійснюється на підставі універсального правонаступництва; (3) *за предметом* – виступає складний двохродовий об'єкт: а) узгоджені дії сторін (господарських організацій), спрямовані на забезпечення проведення комплексу реорганізаційних заходів, щодо передачі майна від правопередників до правонаступника; б) єдиний (майновий) комплекс або його частина; (4) *за правовою метою* – координація дій суб'єктів, спрямована на забезпечення проведення реорганізації (за цією ознакою ці види договорів відносяться до групи реорганізаційних договорів); (5) *за типом, галузевою приналежністю* – група реорганізаційних договорів відносяться до договорів загальноцільового типу, за галузевою приналежністю до господарських.

Виокремлені та обґрунтовані відмінні ознаки між договорами про злиття/приєднання, договорами про поділ/виділ та договорами про перетворення, до яких слід віднести наступні: (1) *за наявністю елементів створення або припинення* –

наявність тільки елементу припинення (в договорі про приєднання); наявність тільки елементу створення (в договорі про виділ); (2) *за економічною метою*: при злитті/приєднанні – полягає в укрупненні суб'єкта господарювання, зміцненні позиції суб'єкта; при поділі/виділі – в розукрупненні суб'єкта господарювання, диверсифікації виробництва, фінансовому оздоровленні; при перетворенні – в зміні критеріїв форми ведення бізнесу, розширенні фінансування; (3) *за суб'єктним складом* – суб'єктами договору про злиття/приєднання виступають господарські організації; суб'єктами договору про поділ/виділ, договору про перетворення – учасники реорганізованого суб'єкта господарювання, які згодом стануть учасниками новостворених суб'єктів – шляхом участі в процесі реорганізації в двох формах: як учасники загальних зборів (коли приймають рішення про поділ/виділ/перетворення) та, як учасники майбутньої організації (коли приймають рішення про майбутню участь в організації- правонаступнику).

Розділ 4 «Охоронний механізм правового забезпечення реорганізації господарських організацій» містить два підрозділи, у яких проаналізовано та доопрацьовано положення щодо захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації, а також питання оспорювання реорганізації господарських організацій.

Підрозділ 4.1 «Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій» присвячено питанням встановлення способів захисту прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій та складається із двох пунктів, які поділено в залежності від суб'єктного складу зазначених відносин.

У пункті 4.1.1 *«Захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій»* систематизовано та виокремлено спеціальні корпоративно-правові способи захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій в залежності від форм захисту: юрисдикційної (виключно судової) та неюрисдикційної (самозахист).

Враховуючи, що в законодавстві відсутнє спеціальне регулювання такого корпоративного способу захисту прав учасників (акціонерів, членів), як визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) під час реорганізації господарських організацій, обґрунтовано, що оспорювати зміст інших видів документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів проведення процедури реорганізації господарської організації, доцільно шляхом застосування процедури визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсним.

Конкретизовано положення щодо захисту прав акціонерів у процесі перетворення АТ шляхом надання акціонерам права на ознайомлення із документами (проектом умов перетворення, річною фінансовою звітністю, щорічними звітами товариства, проміжною фінансовою звітністю, звітами наглядової ради або ради директорів товариства, що припиняється шляхом перетворення, експертним звітом) до проведення загальних зборів, на яких такі документи затверджуватимуться – що пропонується закріпити в новій ст. 133¹ «Права акціонерів у процесі перетворення АТ» в Законі України «Про АТ».

У пункті 4.1.2 «Захист прав та законних інтересів кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій» проведено аналіз законодавства щодо способів захисту прав та законних інтересів кредиторів.

Виокремлено три різні моделі захисту прав та інтересів кредиторів під час реорганізації шляхом поділу компаній в законодавстві права ЄС: 1) надання кредиторам права вимагати від товариства, яке поділяється, необхідних видів забезпечення виконання зобов'язань, котрі виникли до моменту оприлюднення умов реорганізації (якщо кредитори не мають відповідного забезпечення та фінансова ситуація реорганізованих товариств цього потребує); 2) закріплення в національному праві положення, що товариства- правонаступники несуть солідарну відповідальність за зобов'язаннями товариства-правопередника (у разі включення такого положення в законодавство надання додаткових видів забезпечення виконання зобов'язань або іншого правового захисту кредиторів не вимагається); 3) застосування комбінованої (подвійної) системи захисту інтересів кредиторів (право кредиторів вимагати надання видів забезпечення виконання зобов'язань та встановлення солідарної відповідальності товариств- правонаступників за зобов'язаннями поділеного товариства).

З урахуванням аналізу національного законодавства, законодавства Європейського Союзу, а також національного законодавства країн-членів ЄС, пропонується запровадження комбінованої (подвійної) системи захисту таких прав та інтересів, яка передбачає право кредиторів вимагати надання відповідних видів забезпечення виконання зобов'язань та встановлення солідарної відповідальності товариства- правонаступника (товариств- правонаступників) за зобов'язаннями товариства за умови, якщо задоволення вимог кредиторів знаходиться під загрозою невиконання. У зв'язку із чим пропонується внести відповідні зміни в законодавчі акти (ч. 1 ст. 107, абз. 1 ч. 2 ст. 109 ЦК України; ч. 2 ст. 116 Закону України «Про АТ»; ч. 2 ст. 55 Закону України «Про ТОВ та ТДВ»; із п. 2 ч. 2 ст. 55 Закону України «Про ТОВ та ТДВ» вилучити «відшкодування збитків»).

Уточнено суб'єктний склад особливих кредиторів в особі держави в реорганізаційних правовідносинах, до яких відносяться (1) *податкові органи*, котрі реалізують державну податкову політику, державну політику з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування та (2) *Пенсійний Фонд України (далі – ПФУ)*, уповноважений вести реєстр застрахованих осіб Державного реєстру та реалізує державну політику у сфері статистики, та реорганізовані шляхом приєднання до ПФУ – *Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України та фонди соціального страхування*. Враховуючи, що діяльність Фонду загальнообов'язкового державного соціального страхування України та фондів соціального страхування була припинена через реорганізацію шляхом приєднання до ПФУ, пропонується внести відповідні зміни в деякі законодавчі акти шляхом виключення таких суб'єктів як: (1) *фонди соціального страхування* (ч. 6 ст. 105 ЦК України) та (2) *Фонд загальнообов'язкового державного соціального страхування України* (абз. 2 ч. 1 ст. 19 Закону України «Про збір та облік єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування»).

Підрозділ 4.2 «Оспорювання реорганізації господарських організацій» складається із двох пунктів, в яких аналізуються питання розмежування понять «оспорювання реорганізації», «оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію», «скасування реорганізації» у відповідних формах, «визнання процедури реорганізації недійсною»; визначаються підстави та правові наслідки визнання реорганізації господарських організацій недійсною.

У пункті 4.2.1 «Підстави визнання процедури реорганізації недійсною» обґрунтовано, що у разі оспорювання реорганізації, яка проведена із порушеннями закону, необхідно визнавати недійсними саме акти-документи, котрі опосередковують проведення процедури реорганізації і тягнуть правові наслідки. До таких актів доцільно віднести: рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію у відповідній формі; договір про злиття/приєднання; договір про поділ/виділ; договір про перетворення; передавальний акт та розподільчий баланс (визнаються недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію); акт суб'єкта державної реєстрації; акт органу державної реєстрації випуску цінних паперів (у разі реорганізації АТ). З урахуванням зазначених актів-документів, які опосередковують процедуру проведення реорганізації та підлягають визнанню недійсними у разі порушення або недотримання норм з проведення реорганізації, виокремлено правові підстави визнання процедури реорганізації господарських організацій недійсною. Встановлено, що процедура оскарження акціонером рішення загальних зборів про реорганізацію є спеціальною, складається із двох етапів: дотримання досудової процедури щодо захисту акціонером свого порушеного, невизнаного чи оспорюваного права чи законного інтересу та подача позову до суду.

На підставі аналізу чинного законодавства та законодавства закордонних країн, а також практики його застосування виокремлено підстави для визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) /або відповідного вищого органу управління про реорганізацію недійсним.

Встановлено, що оспорювання змісту документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів процедури реорганізації господарської організації відбувається шляхом визнання таких документів недійсними у такий же спосіб як і визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) недійсним під час реорганізації господарських організацій. В свою чергу наголошується, що оспорювання передавального акту та розподільчого балансу, як документів бухгалтерської звітності, повинні визнаватися недійсними як частина рішення загальних зборів учасників (акціонерів), а на порядок їх оскарження слід розповсюджувати правила визнання рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію недійсними.

Обґрунтована доцільність встановлення скороченого терміну позовної давності щодо визнання недійсними рішень загальних зборів учасників про реорганізацію для всіх господарських організацій та запровадити строк оскарження в три місяці з моменту після внесення в ЄДР юридичних осіб запису про початок процедури реорганізації, якщо інший строк не встановлений законом (окрім АТ – для них залишатиметься строк в шість місяців, враховуючи їх складну правову конструкцію). Уточнено положення щодо кола суб'єктів, котрі мають право на

подачу позову про визнання недійсними реорганізаційних договорів (умов злиття/приєднання; умов поділу/виділу; умов перетворення), до яких відносяться: учасники (акціонери, члени) господарських організацій, що реорганізуються; господарські організації, які реорганізуються, в особі уповноважених органів (напр., реорганізаційної комісії).

У пункті 4.2.2 «Правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною», з урахуванням аналізу норм чинного законодавства, законодавства ЄС та зарубіжних країн (Німеччини, Бельгії, Великої Британії, Іспанії) і судової практики, обґрунтовано підхід до закріплення в законодавстві: (1) вичерпного переліку правових наслідків визнання процедури реорганізації недійсною; (2) базового принципу застосування правових наслідків визнання реорганізації недійсною – зцілення (збереження) господарської організації, що реорганізуються, у разі наявності неістотних недоліків або таких, що можуть бути виправленими у відповідно надані судом строки; (3) додаткового принципу: міра відповідальності (впливу) за порушення під час реорганізації має бути пропорційною та адекватною правам та цінностям, які підлягають захисту; (4) визнання недійсною реорганізації не є підставою для визнання недійсними зобов'язань, які виникли у господарській організації після закінчення процесу реорганізації, та запровадження солідарної відповідальності всіх господарських організацій, котрі брали участь у реорганізації, за такими зобов'язаннями.

Встановлено правові наслідки визнання реорганізації недійсною шляхом обґрунтування видів таких наслідків в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків: (1) якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити; (2) якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та запропоновано вирішення важливої наукової проблеми шляхом розробки доктринальних положень і висновків щодо удосконалення правового забезпечення реорганізації господарських організацій, з'ясування економіко-правових передумов реорганізації господарських організацій, поглиблення наукових знань про поняття, види, форми реорганізації господарських організацій, реорганізаційні правовідносини, процедуру проведення реорганізації господарських організацій та окремих її етапів, форми та способи захисту прав і законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави, підстави та правові наслідки визнання процедури реорганізації недійсною, а також розроблення пропозицій з удосконалення законодавства у цій сфері.

У результаті дослідження отримано такі основні висновки і пропозиції:

1. *Економіко-правові передумови реорганізації* господарських організацій представляють складний комплекс взаємопов'язаних економічних та правових попередніх умов (підстав) зовнішнього і внутрішнього походження, наявність яких спрямовує суб'єкта господарювання обирати такий дієвий правовий інструмент як реорганізація задля забезпечення свого правового та майнового становища в

здійсненні подальшої ефективної господарської діяльності, мінімізації бізнес-ризиків та негативних правових наслідків.

До економічних передумов відносяться: розширення господарської діяльності шляхом застосування ефекту синергії; диверсифікація виробництва, капіталу та діяльності; збільшення власного капіталу; придбання активів за ціною нижчою за вартість заміщення; конкурентні переваги із створення бар'єрів; додаткові переваги – набуття прав на ліцензії, патенти, ноу-хау інших суб'єктів господарювання; збитковість виробництва або часткове згортання діяльності; зміна критеріїв форми ведення бізнесу; правовими передумовами виступають необхідність дотримання суб'єктами господарювання відповідних вимог антимонопольно-конкурентного, податкового, трудового, екологічного законодавства, законодавства про порядок здійснення емісії та реєстрації випуску акцій, а також законодавства щодо захисту прав та законних інтересів кредиторів, учасників (акціонерів).

2. Поняття «реорганізація» має багатоаспектне значення: як правовідношення, правовий інститут, спосіб створення та спосіб припинення, юридичний склад, зокрема розглядається через призму категорії «правовий засіб». Дослідження реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій дозволяє виявити низку економіко-правових процесів (економічних – внутрішніх: зміна/оновлення майнової бази, збільшення/зменшення капіталу, активів, боргів, тощо; правових – зовнішніх: зміна, оновлення або поява нового суб'єкта права, зміна організаційно-правової форми), які опосередковують процедуру реорганізації господарських організацій; з'ясувати відповідні цілі та сутність виникаючих реорганізаційних відносин в залежності від обрання форми реорганізації та організаційно-правової форми господарської організації.

3. Сукупність правових норми про реорганізацію господарських організацій становить інститут господарського права, який належить до підгалузі «Суб'єкти господарювання», та складається із взаємопов'язаних і відокремлених груп господарсько-правових норм, які призначені врегулювати господарські відносини у відповідних сферах під час здійснення процедури реорганізації.

4. Генеза правового регулювання реорганізації господарських організацій складається із наступних семи етапів: 1) етап (1799-1936 рр.); 2) етап (1937-1962 рр.); 3) етап (1963-1990 рр.); 4) етап (1991-2003 рр.); 5) етап (2004-2007 рр.); 6) етап (2008-2020 рр.); 7) етап (2021 р. і по сьогодні), яка представляється корисною для визначення напрямів подальшого удосконалення правових норм, котрі в умовах переходу від транзитивної економіки до ринкових відносин в Україні носять в деякій мірі хаотичний, фрагментарний, неузгоджений характер, формуються за принципом «кодифіковані акти (кодекси) – спеціальні акти (закони)». Правове регулювання відносин з реорганізації юридичних осіб в зарубіжних країнах представлено в наступних правових формах: (1) виключно в формі кодифікованих актів (цивільного та господарського/комерційного /економічного); (2) цивільного кодифікованого акту та спеціальних законів (3) кодифікованих актів та спеціальних законів; (4) спеціального закону про реорганізацію.

З урахуванням зазначеної періодизації та аналізу підходів до форм правового регулювання відносин з реорганізації юридичних осіб в зарубіжних країнах,

перспективне законодавство у сфері регулювання реорганізаційних відносин доцільно формувати шляхом прийняття єдиного нормативного акту – спеціального закону про реорганізацію господарських організацій.

5. Класифікацію реорганізації господарських організацій угруповано за юридичними та економічними критеріями. Виокремлено новий критерій поділу реорганізації на види *в залежності від фактично-юридичної підстави, яка зумовлює виникнення реорганізаційних відносин*: (1) реорганізація, яка базується на рішенні учасників або органу господарської організації; (2) реорганізація, яка базується на судовому рішенні; (3) реорганізація, яка базується на рішенні відповідних державних органів; (4) реорганізація, яка базується на нормі закону, та має альтернативно-імперативний характер.

6. Загальною ознакою злиття та приєднання господарських організацій виступає економічне призначення – укрупнення бізнесу. Спеціальними (відмінними) ознаками злиття господарських організацій є: 1) наявність одночасно двох процесів – створення та припинення господарських організацій; 2) припинення двох та більше господарських організацій шляхом спрощеної процедури ліквідації; 3) створення тільки однієї нової господарської організації; 4) кількісний склад суб'єктів: не менше двох, які припиняють свою діяльність, та лише один створений суб'єкт; 5) момент, з якого злиття вважається завершеним – з дати державної реєстрації припинення господарських організацій, що припиняються в результаті злиття. Спеціальними ознаками приєднання є: 1) наявність тільки процесу припинення господарської організації (господарських організацій); 2) припинення однієї чи більше господарської організації шляхом спрощеної процедури ліквідації; 3) включення майна, всіх прав та обов'язків до вже існуючої господарської організації; 4) кількісний склад суб'єктів: один та може бути більше, які припиняють свою діяльність; новий суб'єкт не створюється, наявність існуючої господарської організації; 5) момент, з якого приєднання вважається завершеним – з дати державної реєстрації змін до відомостей, що містяться в ЄДР, щодо правонаступництва господарської організації, до якої приєднуються.

Проведений порівняльно-правовий аналіз законодавства України із законодавством ЄС, національним законодавством держав-членів ЄС (Бельгії, Німеччини, Франції), а також законодавством Великої Британії та США щодо питань реорганізації в формі злиття та приєднання, дозволив сформулювати відповідні висновки та пропозиції щодо удосконалення чинного законодавства з питань проведення злиття та приєднання господарських організацій. Обстоюється необхідність виваженого підходу до запозичення термінів під час формування національного господарського законодавства, в тому числі в сфері реорганізації господарських організацій.

7. Спеціальні (відмінні) ознаки поділу та виділу доводять самостійність зазначених форм реорганізації господарських організацій. Поділ характеризується такими спеціальними ознаками: 1) результатом є створення двох або більше господарських організацій; 2) припинення господарської організації, яка підлягає поділу, як самостійної юридичної особи; 3) момент завершення поділу – дата державної реєстрації припинення юридичної особи, що припиняється у результаті поділу. Виділу притаманні наступні кваліфікуючі ознаки: 1) результатом є

створення однієї чи більше господарських організацій; 2) продовження існування господарської організації, з якої відбувся виділ частини майна, прав та обов'язків, як самостійної юридичної особи; 3) момент завершення виділу – дата державної реєстрації змін до відомостей про юридичну особу, з якої здійснено виділ, щодо юридичної особи – правонаступника.

Правовими засадами поділу та виділу як форм реорганізації господарських організацій з урахуванням положень законодавства зарубіжних країн виступатимуть положення щодо: (а) одночасного використання різних форм реорганізації в межах однієї процедури проведення реорганізації господарської організації шляхом введення таких форм-конструкцій як: «поділ шляхом придбання», «виділ шляхом придбання»; (б) нової додаткової форми реорганізації господарських товариств (для АТ, ТОВ/ТДВ) – «відділення».

8. Кваліфікуючими ознаками перетворення господарської організації виступають: 1) зміна організаційно-правової форми господарської організації; 2) припинення господарської організації; 3) створення нової господарської організації; 4) передання майна, прав та обов'язків іншій господарській організації- правонаступнику; 5) передача майна, прав та обов'язків на підставі передавального акту.

Ознаки організаційно-правової форми поділено на: *майнові* та *організаційні*, які характеризують суб'єкта, дають всебічне уявлення про особливості його правового статусу. Зміни організаційно-правової форми відбуваються за рахунок відповідних змін в майнових та організаційних ознаках в межах передбачених законом вимог та умов відносно правового статусу тієї чи іншої господарської організації, на яку перетворюється суб'єкт, який знаходиться в процесі реорганізації.

Реорганізаційні моделі перетворення господарських організацій: а) систематизовано та виокремлено з одних організаційно-правових форм на інші; б) запропоновано узгодити із відповідними схемами застосування складних реорганізаційних форм. Виявлено особливості проведення реорганізації шляхом перетворення серед сільськогосподарських господарських організацій.

9. Серед складних реорганізаційних форм виокремлено наступні: (1) подвійна (складана) реорганізація (одночасне застосуванням різних форм реорганізації); (2) змішана реорганізація (одночасна участь двох або більше господарських організацій, створених в різних організаційно-правових формах); (3) комбінаторна реорганізація (одночасне застосуванням подвійної/складної реорганізації та змішаної реорганізації).

Ефективне застосування складних реорганізаційних форм з урахуванням положень законодавства ЄС та зарубіжних країн має здійснюватися шляхом запровадження відповідних заборон: (а) одночасної участі товариства капіталів та товариства осіб; (б) участі господарської організації, що перебуває в стані ліквідації або неплатоспроможності; (в) участі АТ, статутний капітал якого не був повністю сплачений.

10. Процедура реорганізації господарських організацій виступає як юридичний склад – нормативно врегульованою сукупністю юридичних фактів (юридично значущих дій) – що визначається єдністю елементів з дотриманням послідовності їх виникнення, чітким розташуванням й твердій залежності, котра

спрямована на досягнення правового результату у вигляді настання правових наслідків (припинення та/або виникнення нової господарської організації (організацій)).

Етапи процедури реорганізації господарських організацій мають відповідне юридичне значення, виникають на різних стадіях існування та розвитку реорганізаційних правовідносин та угрупованні в наступні стадії: (1) легалізаційна стадія; (2) стадія реалізації; (3) завершальна стадія.

Порядок процедури реорганізації господарських організацій на різних стадіях розвитку реорганізаційних правовідносин конкретизується включає обов'язкові та додаткові (факультативні) етапи в залежності від: суб'єктного складу (АТ), форми реорганізації (злиття, приєднання), існування умов (визнання реорганізації шляхом злиття/приєднання концентрацією та/або наявність податкового боргу при реорганізації юридичної особи).

11. Процедури дью ділідженс та комплаєнс виступають ефективними економіко-правовими інструментами в підготовчій та реорганізаційній процедурах, які характеризуються загальними (мета застосування, сфера застосування (призначення)) та відмінними ознаками (зміст процедури, застосування форм реорганізації, термін (час) застосування; обов'язковість застосування (легітимація)).

Due diligence («дью ділідженс») – ефективний економіко-правовий інструмент, який має бути складовою частиною підготовчого етапу процедури реорганізації господарських організацій, включати реалізацію сукупності інформаційно-аналітичних заходів, спрямованих на проведення комплексного і глибокого аналізу, належної перевірки й оцінки всіх аспектів фінансово-господарської діяльності господарюючого суб'єкта (організаційних, правових, фінансових, маркетингових, податкових, ринкових, технологічних) та економічної доцільності запланованої процедури реорганізації. Застосування дью ділідженсу до початку проведення процедури реорганізації є запорукою ефективного проведення процедури реорганізації, зменшення можливих ризиків, належного забезпечення прав та законних інтересів як суб'єктів, що реорганізуються, так і учасників (акціонерів), кредиторів, потенційних майбутніх інвесторів.

12. Теоретико-правові засади проведення конвертації акцій (часток, паїв) під час здійснення реорганізації господарських організацій систематизовано шляхом угруповання відповідних норм-дозволів та норм-заборон.

Виокремлено базові засади (умови) конвертації акцій (часток, паїв), відповідні заборони проведення конвертації акцій (часток, паїв) в реорганізаційних відносинах за участі господарських організацій (господарських товариств та виробничих кооперативів). З метою узгодження та конкретизації окремих положень щодо конвертації акцій (часток) під час проведення реорганізації господарських товариств, зокрема акціонерних товариств, запропоновано внести відповідні доповнення в Закон України «Про АТ».

13. Правова природа актів, в котрих містяться умови злиття, приєднання, поділу, виділу, перетворення та які укладаються під час проведення процедури реорганізації, є договірною. Найбільш оптимальним і адекватним позначенням цих актів пропонується поняття «реорганізаційні договори», як узагальнюючого терміну. Задля єдиного застосування термінології в законодавство запропоновано

ввести наступні договірні конструкції реорганізаційних договорів: «договір про злиття/приєднання», «договір про поділ/виділ» та «договір про перетворення».

Виокремлені ознаки реорганізаційних договорів дозволили віднести такі договори за своєю галузевою приналежністю до господарсько-правових договорів, котрі мають організаційно-господарський характер, відносяться до договорів загальноцільового типу за характером опосередкованих економічних відносин та правовим результатом поряд із суміжними договорами (договорами про спільну діяльність (договорами простого товариства), договорами про створення господарського товариства, установчими договорами).

Визначені спільні та відмінні ознаки договорів про злиття/приєднання, договорів про поділ/виділ та договорів про перетворення дозволили виокремити їх в самостійну групу договорів – «реорганізаційні договори». Окремі положення щодо поняття реорганізаційних договорів, видів реорганізаційних договорів (договори про злиття/приєднання, договори про поділ/виділ, договори про перетворення), змісту (істотних умов) вказаних видів реорганізаційних договорів визначено в запропонованому проєкті Закону «Про реорганізацію господарських організацій».

14. Спеціальні корпоративно-правові способи захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій систематизовано в залежності від форм захисту (юрисдикційної (виключно судової) та неюрисдикційної (у вигляді самозахисту)). В межах судової форми захисту виділено наступні: а) визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію господарських організацій (в одній із форм); б) визнання недійсними умов злиття/приєднання, умов поділу/виділу (умови щодо розрахунку коефіцієнту, порядку конвертації акцій, співвідношення кількості акції); положень змісту річної фінансової звітності та щорічних звітів товариства; положень змісту звітів наглядової ради або ради директорів товариства, положень змісту експертного звіту; в) зобов'язання господарською організацією вчинити певні дії із надання інформації; г) визнання емісії цінних паперів недобросовісною та недійсною; д) скасування процедури реорганізації (в одній із форм). В межах несудової форми захисту – самозахист корпоративних прав шляхом пред'явлення вимоги про викуп товариством належних акціонерів акцій (характерно для АТ).

15. Враховуючи економічну доцільність реорганізації, захист прав та законних інтересів кредиторів запропоновано здійснювати шляхом: застосування таких видів забезпечення виконання зобов'язань, які існують в ЦК України (укладенням договорів поруки, гарантії, застави); припинення або дострокового виконання зобов'язання під час проведення реорганізації тільки за наявності доказів у судовому порядку щодо реальності загрози інтересам кредиторів. При цьому кредитори усіх господарських організацій, що реорганізуються, у тому числі й тих суб'єктів, які у разі реорганізації не припиняються (у формах приєднання та виділу) повинні мати рівні можливості захисту своїх прав та законних інтересів. З урахуванням аналізу чинного вітчизняного законодавства, законодавства Європейського Союзу та національного законодавства країн-членів ЄС пропонується запровадження комбінованої системи захисту прав та законних інтересів кредиторів під час реорганізації господарських організацій у формі поділу.

16. Оспорювання реорганізації – це *процес*, відповідний стан (в якому знаходяться суб'єкти реорганізаційних правовідносин та має місце наявність спору щодо законності проведеної реорганізації), *зовнішньою складовою* якого виступають процедурні заходи (оскарження рішення загальних зборів про реорганізацію, скасування реорганізації), а *внутрішньою складовою* – змістовне (матеріальне) наповнення і як належний та ефективний засіб правового захисту – визнання процедури реорганізації недійсною.

17. Оспорювання реорганізації, яка проведена із порушеннями закону, здійснюється шляхом визнання недійсними відповідних актів-документів, котрі опосередковують проведення процедури реорганізації та тягнуть правові наслідки. З урахуванням актів-документів, які опосередковують процедуру проведення реорганізації, та підлягають визнанню недійсними у разі порушення або недотримання норм з проведення процедури реорганізації, виокремлено відповідні підстави визнання процедури реорганізації недійсною.

Оспорювання змісту документів, які приймаються та затверджуються на кожному із етапів процедури реорганізації господарської організації, має відбуватися шляхом визнання таких документів недійсними у спосіб, який застосовується для визнання недійсним рішення загальних зборів учасників (акціонерів, членів) про реорганізацію. Передавальний акт та розподільчий баланс, як документи бухгалтерської звітності, мають оспорюватися не як самостійні документи, а в межах частини рішення загальних зборів учасників (акціонерів), і на порядок їх оскарження розповсюджуються правила щодо оскарження рішення загальних зборів учасників (акціонерів) про реорганізацію.

18. Правовими наслідками визнання реорганізації недійсною в залежності від ступеню порушення та можливості усунення недоліків виступатимуть наступні: (1) *якщо недоліки реорганізації є істотними (грубими) та такими, які неможливо усунути та виправити* – повернення суб'єктів реорганізації в первинне попереднє майнове та організаційне становище; (2) *якщо недоліки реорганізації є неістотними та такими, що можуть бути виправленими* – без повернення суб'єктів реорганізації в первинне положення, усунення недоліків протягом строку, встановленого судом, та відшкодування збитків особі, чії права та законні інтереси були порушені проведенням такої реорганізації.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії (розділи у колективних монографіях)

1. Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій. *Господарсько-правові аспекти забезпечення розвитку економіки України*: колективна монографія / [А. Г. Бобкова та ін.; за наук.ред. А. Г. Бобкової та А. М. Захарченка]; Донец. нац. ун-т. Донецьк : ДонНУ, Юго-Восток, 2013. С. 111-125.

2. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів під час реорганізації господарських товариств. *Захист прав та інтересів учасників майнових відносин: питання теорії і практики*: колективна монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, доцента І. Ф. Коваль. Вінниця : ТВОРИ, 2020. С. 116-140.

3. Shcherbakova Nataliia. The main directions in the sustainable development of legal regulation of reorganization in Ukraine. *Law and Sustainability: Perspectives for Lithuania and beyond*. Krakow: Mykolas Romeris University, 2023. P. 225-240. DOI: <https://doi.org/10.12797/9788381388405>.

Статті у наукових фахових виданнях України

4. Щербакова Н. В. Правовая природа реорганизации хозяйственных обществ. *Підприємництво, господарство і право*. 2007. № 11. С. 76-81.

5. Щербакова Н. В. Компетенция органов Государственной комиссии по ценным бумагам и фондовому рынку по вопросам реорганизации акционерных обществ. Город, регион, государство: проблемы распределения полномочий: Сб. науч. тр. /НАН Украины. Ин-т экономико-правовых исследований. Донецк : ООО «Юго-Восток, Лтд», 2007. С. 263-267.

6. Щербакова Н. В. Загальна характеристика правових засобів регулювання злиття та приєднання господарських товариств. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2007. № 2 (18). С. 73-78.

7. Щербакова Н. В. Захист законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації. *Підприємництво, господарство і право*. 2008. № 2. С. 60-64.

8. Щербакова Н. В. Оспорювання правочинів, щодо вчинення яких є заінтересованість, в акціонерному товаристві. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2011. № 2 (26). С. 78-82.

9. Щербакова Н. В., Ширніна А. Е. Правовая характеристика процентов за грошовими зобов'язаннями. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2014. № 1/2. С. 86-91 (*Особистий внесок: досліджено питання правової природи процентів річних та доведено, що проценти річних є способом захисту майнового права та інтересу кредитора і відповідним заходом відповідальності за порушення грошового зобов'язання, в тому числі в процедурі проведення реорганізації окремих суб'єктів господарювання*).

10. Щербакова Н. В. Напрями удосконалення законодавства з питань складної реорганізації юридичних осіб. *Правничий часопис Донецького національного університету*. 2015. № 1/2. С. 75-83.

11. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Щодо застосування поняття організаційно-правова форма в Господарському кодексі України. *Форум права*. 2015. № 3. С. 107-112 (*Особистий внесок: досліджено окремі проблемні питання застосування поняття «організаційно-правова форма» в Господарському кодексі України; виокремлено майнові та організаційні ознаки, які характеризують організаційно-правову форму господарської організації*).

12. Щербакова Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2018. № 8. С. 123-132.

13. Щербакова Н. В. Сучасний стан наукової думки щодо суб'єктів корпоративного права. *Актуальні питання вітчизняної юриспруденції*. 2019. № 6. С. 38-41. DOI: <https://doi.org/1015421/391990>.

14. Щербакова Н. В. Корпоративні способи захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Міжнародний журнал «Право і суспільство»*. 2019. № 10. С. 114-123.
15. Щербакова Н. В. Теоретико-правові питання захисту прав учасників під час реорганізації господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського*. Серія: Юридичні науки. 2020. № 3 (70). Том 31. С. 80-86. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2020.3/14>.
16. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Особливості участі закладів вищої освіти у заснуванні суб'єктів інноваційної діяльності. *Підприємництво, господарство і право*. 2020. № 5. С. 79-85. DOI: <https://doi.org/1032849/2663-5313/2020.5.13>. (Особистий внесок: досліджено окремі питання участі закладів вищої освіти у створенні суб'єктів інноваційної діяльності шляхом заснування та реорганізації).
17. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Теоретико-правові аспекти захисту прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 4 (302). С. 29-36. DOI: <https://doi.org/10.32849/2663-5313/2021.4.05> (Особистий внесок: обґрунтовано особливості захисту прав та законних інтересів кредиторів, в тому числі щодо визначення загального об'єму майна, прав та обов'язків, майнової складової суб'єкта господарювання).
18. Щербакова Н. В. Реорганізація як економіко-правове явище в господарському праві. *Право України*. 2021. № 4. С. 144-167. DOI: <https://doi.org/10.333498/loiui-2021-04-144>.
19. Щербакова Н. В. Правові засади конвертації акцій (часток) у реорганізаційних відносинах за участі господарських товариств. *Вчені записки Таврійського національного університету імені ВІ Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2021. № 6. Том 32 (71). С. 31-37. DOI: <https://doi.org/10.32838/TNU-2707-0581/2021.6/04>.
20. Щербакова Н. В. Складні реорганізаційні конструкції must have у законодавстві України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 12. С. 175-179. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-12/42>.
21. Щербакова Н. В. Реорганізація господарських організацій як правовий інститут господарського права. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2022. № 1 (23). С. 4-14. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.276366>.
22. Щербакова Н. В. Правова природа реорганізаційних договорів при злитті/приєднанні господарських товариств, що належать до об'єднання капіталів. *Право України*. 2022. № 4. С. 47-66. DOI: <https://doi.org/10.33498/loiui-2022-04-047>.
23. Щербакова Н. В. Економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій. *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2022. № 4 (22). С. 33-45. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2022.272177>.
24. Щербакова Н. В. Реорганізація як правовий засіб формування та зміни правового статусу господарських організацій. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 212-218. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/47>.
25. Щербакова Н. В. Порівняльно-правовий аналіз процесів злиття та приєднання господарських організацій в національному та зарубіжному законодавстві (ЄС, Великої Британії, США). *Journal "ScienceRise: Juridical Science"*. 2023. № 2 (24). С. 55-71. DOI: <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2023.283562>.

26. Щербакова Н. В., Носач О. Л. Питання підвищення ефективності антикорупційних програм міжнародних компаній в Україні. *Європейські перспективи*. 2023. № 4. С. 126-136. DOI: <https://doi.org/10.32782/ep.2023.4.20> (Особистий внесок: виокремлено заходи щодо підвищення ефективності комплаєнс програм міжнародних компаній в Україні та надано конкретні практичні рекомендації щодо впровадження антикорупційних програм під час здійснення господарської діяльності національними суб'єктами господарювання).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав

27. Mytnyk A., Latysheva V., Vasechko L., Shcherbakova N., Serohina N. Food Safety Control as a Guarantee of Consumer Protection: Institutional Component. *Journal of Environmental Management and Tourism*, [S.I.], v. 13, n. 1, p. 162-173, mar. 2022. (Scopus). URL: [https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1\(57\).15](https://doi.org/10.14505/jemt.v13.1(57).15) (Особистий внесок: досліджено питання впливу міжнародних стандартів та стандартів ЄС на здійснення господарської діяльності суб'єктами господарювання в сфері продовольчої безпеки та захисту споживачів) (Третій квартал, Q3).

28. Kopeltsiv-Levytska Y., Andrusiv U., Syiploki M., Shcherbakova N., Mykolaiets V. Consequences of failure to comply with civil legal obligations during the war. *Journal of Interdisciplinary Research*. 2022. № 2. (12). P. 96-99. (Web of Science). WOS:000830963300017. URL: https://www.magnanimitas.cz/ADALTA/120228/papers/A_17.pdf (Особистий внесок: досліджено проблемні аспекти правових наслідків невиконання договірних зобов'язань під час війни в контексті звільнення від відповідальності суб'єктів господарювання через обставини непереборної сили, що встановлюється Торгово-промисловою палатою України).

29. Morska N., Fedorenko O., Davydova O., Andreev V., Bohatytyova G., Shcherbakova N. Information technologies in teaching: the basis of students' knowledge. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. Vol. 21. No. 2 (February). P. 44-53. (Web of Science). WOS: 000631953700005. URL: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2021.21.2.6> (Особистий внесок: застосовано в межах методології дослідження системний підхід щодо визначення інформації (використання категорій: «структура», «рівень», «частина-ціле», «внутрішнє-зовнішнє», «причино-наслідкові зв'язки», «відносини підпорядкування») з позиції системного аналізу).

Праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації

30. Щербакова Н. В. Развитие законодательства о реорганизации акционерных обществ. *Развиток цивільного законодавства: пост кодифікаційний період*. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 175-річчю Київського національного університету імені Тараса Шевченка. К. : Освіта, 2010. С. 257-258.

31. Щербакова Н. В. Право участника на обжалование решения общего собрания о реорганизации. *Охорона корпоративних прав: Матеріали Всеукраїнського науково-практичного семінару (проведеного Лабораторією з вивчення проблем корпоративного права НДІ приватного права і підприємництва НАПрН України спільно з Юридичним інститутом Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника 1-2 жовтня 2010 року)*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет Імені Василя Стефаника, 2011. С. 146-152.

32. Щербакова Н. В. Щодо спрощення процедури припинення суб'єктів господарювання: новітні реалії законодавства. *Актуальні проблеми юридичної науки: Збірник тез міжнародної наукової конференції «Десяті осінні юридичні читання»*. Хмельницький : Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2011. С. 452-454.

33. Щербакова Н. В. Передаточный акт (разделительный баланс) при реорганизации хозяйственных обществ. *Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Правове регулювання ринків капіталів, товарів, праці» (м. Донецьк, 9 грудня 2011 р.) /Ред. кол. О. С. Янкова, Л. П. Амелічева, І. Ф. Коваль. Донецьк : ДонНУ, 2011. С. 111-114.

34. Щербакова Н. В. Деякі аспекти спадкування корпоративних прав в товаристві з обмеженою відповідальністю. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції*, м. Одеса, 6-7 лютого 2015 р. Одеса : Міжнародний гуманітарний університет, 2015. С. 113-118.

35. Щербакова Н. В. Сучасний стан наукової думки щодо суб'єктів корпоративного права. *Проблеми розвитку науки господарського права і вдосконалення господарського законодавства України*. Матеріали круглого столу (м. Київ, 4 грудня 2015 р.). К. : Вид-во Ліра-К, 2015. С. 237-242.

36. Щербакова Н. В. Деякі аспекти удосконалення правового становища товариств з обмеженою відповідальністю. *Суб'єкти господарського права: матеріали III Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції*, 5 грудня 2016 року [відп. за вип.: д.ю.н., доцент, завідувач кафедри господарського права та процесу Т. О. Мацелик, к.ю.н., доцент, доцент кафедри господарського права та процесу Л. В. Мілімко]. Ірпінь, УДФС України, 2016. 276 с. С. 243-246.

37. Щербакова Н. В. Система корпоративного екологічного управління. Перша міжнародна науково-практична конференція «Екологія Донбасу: уроки історії та виклики сьогодення», збірник тез доповідей Першої міжнародної науково-практичної конференції «Екологія Донбасу» : уроки історії та виклики сьогодення», 10-11 жовтня 2017 р./ДонНУ імені Василя Стуса; редколегія Ю. О. Моїсєєв (відп.ред.) [та ін.]. Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2017. 206 с. С. 161-165.

38. Щербакова Н. В. Визначення ознак договорів про злиття (приєднання) господарських товариств. *Юридична наука і освіта у сучасних умовах: стан і*

перспективи розвитку : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої 35-річчю юридичного факультету Донецького національного університету Василя Стуса (18 травня 2018 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2018. С. 72-77.

39. Щербакова Н. В. Корпоративний договір – новела законодавства у механізмі корпоративного управління. *Восьмі юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського*: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 18 травня 2018 р.) /упоряд. і відповід. ред. І.С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І.І. Мечнікова. Одеса : Астропринт, 2018. С. 46-51.

40. Щербакова Н. В. Питання змісту корпоративного договору. *Корпоративне право України та країн Європейського Союзу: новели законодавства* : Збірник наукових праць за матеріалами XVI Міжнародної науково-практичної конференції (5-6 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ : НДІ приватного права і підприємництва ім. акад. Ф.Г. Бурчака, 2018. С. 185-189.

41. Щербакова Н. В. Питання відповідальності за порушення корпоративного договору. *Дев'ять юридичні диспути з актуальних проблем приватного права, присвячені пам'яті Є.В. Васьковського* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 17 травня 2019 р.) /упоряд. і відповід. ред. І. С. Канзафарова; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечнікова. Одеса : Астропринт, 2019. С. 301-307.

42. Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів учасників під час реорганізації господарських товариств. *Правовий захист корпоративних прав за законодавством України та країн Європейського Союзу* : Збірник наукових праць за матеріалами XVII Міжнародної науково-практичної конференції (27-28 вересня 2019 р.). Івано-Франківськ, 2019. С. 278-283.

43. Щербакова Н. В. Видова диференціація корпоративних договорів. *Договір як універсальна форма правового регулювання* : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Івано-Франківськ 20 березня 2020 р.). Івано-Франківськ : ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2020. С. 96-100.

44. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Участь суб'єктів наукової діяльності в інноваційних процесах. *Другі наукові читання пам'яті академіка В.К. Мамутова*. Наук. ред. В. А. Устименко. Київ : НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2020. С. 76-82. (*Особистий внесок: досліджено питання участі закладів вищої освіти у створенні суб'єктів інноваційної діяльності, в тому числі шляхом проведення реорганізації*).

45. Щербакова Н. В. Щодо запровадження процедури визнання реорганізації акціонерного товариства недійсною. *Законодавство про акціонерні товариства: новації та перспективи* : Збірник наукових праць за матеріалами XVIII Міжнародної науково-практичної конференції (23 жовтня 2020 року, м. Івано-Франківськ). Івано-Франківськ, 2020. С. 135-140.

46. Щербакова Н. В. Проблеми вдосконалення механізму захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Проблеми вдосконалення приватноправових механізмів набуття, передачі, здійснення та захисту суб'єктивних цивільних та сімейних прав*: матеріали наук.-практ. конференції, присвяченої пам'яті про. Ч.Н. Азімова (Харків, 16 грудня 2020 р.). Харків, 2020. С. 138-143.

47. Щербакова Н. В., Коваль І. Ф. Захист прав та інтересів позикодавців у кредитних зобов'язаннях за законодавством України. *Nauka i obrazovanje u svetskom informacionom prostoru. Zbornik naučnih radova*. Српска развојна асоцијација, Бачки Петровац., 2021. С. 71-76. (*Особистий внесок: обґрунтовано особливості захисту прав та законних інтересів суб'єктів господарювання в кредитних зобов'язаннях*).

48. Щербакова Н. В. Розвиток правового регулювання процесів реорганізації господарських організацій під впливом європейських і міжнародних вимог (стандартів). *Треті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова* (м. Київ, 20 липня 2021 р.) /наук. ред. В. А. Устименко. Київ-Ірпінь: НАН України; ДУ «ІЕПД імені В.К. Мамутова НАН України», 2021. С. 285-294.

49. Щербакова Н. В. Встановлення принципів конвертації як умова ефективного захисту корпоративних прав учасників під час реорганізації. *Рекодифікація Цивільного Кодексу України: перспективи правового регулювання корпоративних відносин* : Збірник наукових праць за матеріалами ХІХ Міжнародної науково-практичної конференції (24 вересня 2021 року, м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої. Івано-Франківськ, 2021. С. 157-165.

50. Щербакова Н. В. Питання удосконалення законодавства про реорганізацію юридичних осіб. *Весняні юридичні читання – 2022. Сучасні проблеми законодавства, практики його застосування та юридичної науки. Випуск XXXI : Матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Весняні юридичні читання – 2022»*. 28 квітня 2022 р., Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2022. С.336-340.

51. Щербакова Н. В. Вплив реорганізаційних процесів на економічний правопорядок в Україні. *Розвиток України в умовах мілітарного впливу: соціально-правові, економічні та екологічні аспекти* : Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції (Київ, 28 березня 2023 р.). У 2-х томах. Том 1. За заг. ред. Устименка В. А.; ред-упоряд.: Градобоева Є. С., Ілларіонов О. Ю., Санченко А. Є. Київ : ВАІТЕ, 2023. С. 221-230.

52. Щербакова Н. В. Питання оспорювання реорганізації господарських організацій. *Другі наукові читання пам'яті професора Пронської Грацієлли Василівни: Економіка війни та повоєнний економічний розвиток України: проблеми, пріоритети, завдання правового регулювання*. Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня, 2023 р., м. Київ) /За заг. ред.: В. В. Поєдинюк. Київ : Вид-во Ліра-К, 2023. С. 165-169.

53. Щербакова Н. В. Реорганізаційні договори при злитті/приєднанні господарських товариств в системі договорів загальноцільового типу. *Договір як універсальна форма правового регулювання: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті академіка Національної академії правових наук України, заслуженого діяча науки і техніки України, доктора юридичних наук, професора Володимира Васильовича Луця (1933-2021) (м. Івано-Франківськ, 7 квітня, 2023 р.)*. Івано-Франківськ : Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, 2023. С. 137-143.

54. Щербакова Н. В. Класифікація видів реорганізації господарських організацій (нормативна група). *Четверті наукові читання пам'яті академіка В. К. Мамутова (м. Київ-Одеса, 30 червня 2023 р.) /наук. ред. В. А. Устименко*. Київ-Одеса : ДУ «ІЕПД імені В. К. Мамутова НАН України», 2023. С. 244-252.

55. Щербакова Н. В. Деякі аспекти захисту законних прав та інтересів кредиторів під час реорганізації господарських товариств. *Здійснення та захист корпоративних прав в Україні: шлях до європейських стандартів: Збірник наукових праць за матеріалами XXI Міжнародної науково-практичної конференції (6 жовтня 2023 р., м. Івано-Франківськ) /НДІ приватного права і підприємництва імені акад. Ф. Г. Бурчака НАПрН України; за ред. д-ра юрид. наук В. А. Васильєвої*. Івано-Франківськ, 2023. С. 128-134.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

56. Щербакова Н. В. Юридические лица (Тема 7 §4-6 (реорганизация)). *Гражданское право Украины: курс лекций/ Л. Н. Дорошенко, И. Ф. Коваль, Л. В. Красицкая, Д. Э. Федорчук, Н. В. Щербакова, Е. С. Янкова*. Донецк : Вебер, 2007. С. 114-126.

57. Щербакова Н. В. Глава 6 (ст. ст. 59-61). *Хозяйственный кодекс Украины: научно-практический комментарий /Под общ. ред. А. Г. Бобковой*. Харьков : Издатель ФЛ-П Вапнярчук Н.Н., 2008. С. 198-216.

58. Щербакова Н. В. Правовий статус господарських товариств (Тема 9). Система господарських договорів (Тема 24). *Господарське право : практикум / А. Г. Бобкова (кер. авт. кол.), Ю. О. Моїсєєв, Ю. М. Павлюченко та ін., за заг. ред. А. Г. Бобкової*. Харків : Право, 2018. С. 114-126; С. 267-279.

АНОТАЦІЯ

Щербакова Н.В. Правове забезпечення реорганізації господарських організацій. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Донецький національний університет імені Василя Стуса. – Вінниця, 2024.

Дисертацію присвячено дослідженню науково-теоретичних, законодавчих та практичних проблем правового забезпечення реорганізації господарських організацій. У роботі розкрито багатозначність реорганізації як правової категорії, доопрацьовано законодавче визначення цього поняття, виокремлено ознаки реорганізаційних правовідносин та встановлено їх господарсько-правову галузеву приналежність.

Визначено економіко-правові передумови реорганізації господарських організацій, надається аналіз реорганізації як правового засобу формування та зміни правового статусу господарських організацій, досліджується реорганізація господарських організацій як правовий інститут господарського права, генезу правового регулювання реорганізації господарських організацій.

Виокремлено та надано характеристику видів реорганізації господарських організацій та проведено їх класифікацію за різними критеріями шляхом угруповання її видів за юридичними (базуються на відповідних нормах закону) та економічними (мають економічне обґрунтування) критеріями.

Проаналізовано форми реорганізації (злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення), виокремлено та доопрацьовано їх загальні та відмінні ознаки з урахуванням законодавства ЄС, закордонних країн-членів ЄС і надано характеристику складним реорганізаційним формам.

Досліджено та конкретизовано: реорганізаційні правовідносини, їх виникнення, зміст та припинення; дью ділідженс та комплаєнс, як ефективні економіко-правові інструменти в процедурі реорганізації господарських організацій; конвертацію акцій (часток, паїв) в процедурі реорганізації господарських організацій та договірне регулювання процедури проведення реорганізації господарських організацій.

Проаналізовано та доопрацьовано захист прав та законних інтересів учасників (акціонерів), кредиторів, держави під час реорганізації господарських організацій. Систематизовано спеціальні корпоративно-правові способи захисту прав учасників (акціонерів) під час реорганізації господарських організацій в залежності від форм захисту: юрисдикційної (виключно судової) та неюрисдикційної (у вигляді самозахисту).

Розкрито поняття і значення оспорювання реорганізації господарських організацій, виокремлено підстави та правові наслідки визнання реорганізації недійсною.

Узагальнено та конкретизовано пріоритетні напрями удосконалення законодавчої основи правового забезпечення реорганізації господарських організацій, зроблено пропозиції по внесенню змін до ГК України, ЦК України, Законів України «Про АТ», «Про ТОВ та ТДВ», розроблено законопроект «Про реорганізацію господарських організацій».

Ключові слова: реорганізація, реорганізація як правовий засіб, реорганізація як інститут господарського права, реорганізаційні правовідносини, види реорганізації, форми реорганізації, злиття, приєднання, поділ, виділ, перетворення, подвійна (складна) реорганізація, змішана реорганізація, комбінаторна реорганізація, господарська організація, господарське товариство, акціонерне товариство, товариство з обмеженою відповідальністю, товариство з додатковою

відповідальністю, виробничий кооператив, процедура реорганізації як юридичний склад, дью-ділідженс, конвертація акцій (часток), реорганізаційні договори, захист прав та законних інтересів кредиторів, держави, захист прав та законних інтересів акціонерів (учасників); оспорювання реорганізації господарських організацій; правові підстави визнання реорганізації недійсною, правові наслідки визнання реорганізації недійсною.

SUMMARY

Shcherbakova N. Legal support for the reorganization of economic organizations. – *Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.*

Dissertation for obtaining the degree of Doctor of Law in speciality 12.00.04 – Economic Law; Economic Procedural Law. – Vasyl' Stus Donetsk National University. – Vinnytsia, 2024.

The dissertation is devoted to the study of scientific-theoretical, legislative and practical problems of legal support for the reorganization of economic organizations. The work reveals the ambiguity of reorganization as a legal category, elaborates the legislative definition of this concept, highlights the signs of reorganizational legal relations and establishes its economic and legal sectoral affiliation.

The economic and legal prerequisites for the reorganization of economic organizations are determined, the analysis of reorganization as a legal means of forming and changing the legal status of economic organizations is provided, the reorganization of economic organizations as a legal institution of economic law, the genesis of the legal regulation of the reorganization of economic organizations is investigated.

The types of reorganization of economic organizations were identified and characterized, and their classification was carried out according to various criteria by grouping its types according to legal criteria (based on the relevant norms of the law) and economic criteria (having an economic rationale).

The forms of reorganization (merger, accession, division, spin-off, transformation) were analysed, their common and distinctive features were identified and elaborated, taking into account EU legislation and the legislation of foreign EU member states; and complex reorganization forms-structures are characterized.

Researched and specified: reorganization legal relations, their origin, content, and termination; due diligence and compliance as effective economic and legal instruments in the procedure of reorganization of economic organizations; conversion of shares (parts, shares) in the procedure of reorganization of economic organizations and contractual regulation of the procedure of reorganization of economic organizations.

The protection of the rights and legitimate interests of participants (shareholders), creditors, and the state during the reorganization of economic organizations was analysed and finalized. Systematized special corporate legal methods of protecting the rights of participants (shareholders) during the reorganization of economic organizations, depending on the forms of protection: jurisdictional (exclusively judicial) and not jurisdictional (in the form of self-defence).

The concept and meaning of disputing the reorganization of economic organizations is revealed, the grounds and legal consequences of disputing the reorganization (recognition of invalidity) are highlighted.

The priority directions for improving the legislative framework for legal support for the reorganization of economic organizations have been summarized and specified, proposals have been made to amend the Civil Code of Ukraine, the Central Committee of Ukraine, the Laws of Ukraine "On Joint-Stock Companies", "On Companies with Limited and Additional Liability", the draft law "On the Reorganization of Economic Organizations" has been developed organizations".

Keywords: reorganization, reorganization as a legal means, reorganization as an institution of Economic Law, reorganization legal relations, types of reorganization, forms of reorganization, merger, accession, division, spin-off, transformation, double (compound) reorganisation, mixed reorganization, combinatorial reorganization, economic organization, business entity, joint-stock company, limited liability company, additional liability company, production cooperative, reorganization procedure as a legal entity, due diligence, conversion of shares, reorganization agreements, protection of rights and legal interests of creditors, the state, protection of rights and legal interests of shareholders (participants); challenging reorganization of economic organizations; legal grounds for invalidation of reorganization, legal consequences of invalidation of reorganization.